

LIETUVOS RESPUBLIKOS SEIMO KONTROLIERIŲ ĮSTAIGA

ATASKAITA DĖL ŽMOGAUS TEISIŲ PADĖTIES KYBARTŲ PATAISOS NAMUOSE IR PRAVIENIŠKIŲ PATAISOS NAMUOSE-ATVIROJOJE KOLONIJOJE

2017-06-30 Nr. 2017/1-63

Vilnius

I. NACIONALINĖ KANKINIMŲ PREVENCIJA IR BENDRA INFORMACIJA APIE ATLIKTĄ PATIKRINIMĄ

1. Lietuvos Respublikos Seimui 2013 m. gruodžio 3 d. įstatymu Nr. XII-630 ratifikavus Konvencijos prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ar baudimą fakultatyvų protokolą (toliau vadinama – Fakultatyvus protokolas) ir priėmus Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstatymo (toliau vadinama – LRSKĮ) pakeitimus, pagal kuriuos Lietuvos Respublikos Seimo kontrolieriams buvo pavesta vykdyti nacionalinę kankinimų prevenciją laisvės apribojimo vietose nuolat jose lankantis (LRSKĮ 3 ir 19¹ straipsnių nuostatos), Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstaiga (toliau vadinama – SK įstaiga) tapo nacionaline prevencijos institucija.

Vykdydami nacionalinę kankinimų prevenciją, Seimo kontrolieriai naudojami plačiais įgaliojimais: jie turi teisę pasirinkti, kokias laisvės apribojimo vietas aplankyti ir kokius asmenis apklausti, patekti į visas laisvės apribojimo vietas ir jose esančias patalpas, susipažinti su jų įrengimu ir infrastruktūra. Be to, Seimo kontrolieriai turi teisę kalbėtis be liudininkų su asmenimis, kurių laisvė apribota, taip pat apklausti bet kokius kitus asmenis, kurie galėtų suteikti reikiamos informacijos, laisvės apribojimo vietų patikrinimus atlikti kartu su pasirinktais ekspertais.

2. Seimo kontrolierius, SK įstaigos vadovas Augustinas Normantas kartu su patarėja Ieva Mickuvciene, SK įstaigos Žmogaus teisių biuro vedėju Kęstučiu Jankausku bei patarėjais Kristina Brazevič, Deimante Karužiene ir Juru Taminsku, taip pat viešųjų ryšių vyriausiuoju konsultantu Vytautu Valentinavičiumi 2017 m. balandžio 26–28 dienomis Kybartų pataisos namuose (toliau vadinama – Kybartų PN) ir 2017 m. gegužės 3–5 dienomis – Pravieniškių pataisos namuose-atvirojoje kolonijoje (toliau vadinama – Pravieniškių PN) atliko žmogaus teisių padėties patikrinimą.

3. Kybartų PN yra 420 vietų; pirmą vizito dieną šioje įstaigoje buvo laikomi 355 asmenys; Pravieniškių PN – 2300 vietų; pirmą vizito dieną buvo 2 100 asmenų.

II. AKTUALŪS TEISĖS AKTAI, TEISMŲ PRAKTIKA IR STANDARTAI

4. Pagrindiniai teisės aktai, taikytini atliekant patikrinimą įkalinimo įstaigoje:

4.1. Lietuvos Respublikos Konstitucija;

4.2. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija;

4.3. 2004 m. balandžio 29 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (EB) Nr. 852/2004 dėl maisto produktų higienos (toliau vadinama – Reglamentas dėl maisto produktų higienos);

4.4. Europos Tarybos Ministrų Komiteto Rekomendacija Rec(2006)2 valstybėms narėms dėl Europos kalinimo taisyklių (toliau vadinama – Europos kalinimo taisyklės) ir Rekomendacija (2006)13 dėl kardomojo kalinimo taikymo;

4.5. Principų, kuriais siekiama apsaugoti visus bet kokia forma suimtus ar kalinamus asmenis, sąvadas, priimtas Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos 1988 m. rezoliucija 43/173, ir Pagrindiniai elgesio su sulaikytais asmenimis principai, priimti Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos 1990 m. rezoliucija 45/111;

4.6. Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos 1991 m. gruodžio 16 d. rezoliucija Nr. 46/91 dėl tarptautinio veikslių plano įgyvendinimo dėl vyresnio amžiaus asmenų;

4.7. Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas (toliau vadinama – BVK);

4.8. Lietuvos Respublikos pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatymas;

4.9. Lietuvos Respublikos visuomenės sveikatos priežiūros įstatymas;

4.10. Lietuvos Respublikos Tarnybos Kalėjimų departamente prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos statuto patvirtinimo įstatymas (2014 m. gruodžio 16 d. redakcija);

4.11. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. vasario 13 d. nutarimas Nr. 228 „Dėl suimtųjų ir nuteistųjų darbo apmokėjimo tvarkos aprašo patvirtinimo“ (toliau vadinama – Suimtųjų ir nuteistųjų darbo apmokėjimo tvarkos aprašas);

4.12. Laisvės atėmimo vietų modernizavimo programa, patvirtinta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2014 m. liepos 22 d. nutarimu Nr. 740;

4.13. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2015 m. vasario 27 d. įsakymas Nr. 1R-53 „Dėl Pataisos pareigūnų pareigybių poreikio nustatymo, pareigybių aprašymų rengimo ir kompetencijų lygių nustatymo metodikos patvirtinimo“ (toliau vadinama – Pareigybių poreikio nustatymo metodika);

4.14. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2003 m. liepos 2 d. įsakymas Nr. 194 „Dėl pataisos įstaigų vidaus tvarkos taisyklių patvirtinimo“ (2015 m. rugpjūčio 20 d. įsakymo Nr. 1R-238 redakcija) (toliau vadinama – Vidaus tvarkos taisyklės);

4.15. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2012 m. vasario 28 d. įsakymas Nr. 1R-58 „Dėl Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos nuostatų patvirtinimo“ (toliau vadinama – KD nuostatai);

4.16. Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro ir Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2009-03-18 įsakymas Nr. V-195/1R-76 „Dėl laisvės atėmimo vietose veikiančių asmenų sveikatos priežiūros tarnybų struktūros, etatų skaičiaus ir darbo tvarkos aprašo patvirtinimo“;

4.17. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro ir Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2003-04-22 įsakymas Nr. 199/V-235 „Dėl Kalėjimų departamentui prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos pavaldžių įstaigų sveikatos priežiūros tarnybų tipinių normatyvų patvirtinimo“ (toliau vadinama – Sveikatos priežiūros tarnybų tipiniai normatyvai);

4.18. Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2015-08-03 įsakymas Nr. V-908 „Dėl Lietuvos higienos normos HN 134:2015 „Laisvės atėmimo vietų ir teritorinių policijos įstaigų areštinių sveikatos saugos reikalavimai“ patvirtinimo (toliau vadinama – Higienos norma 134:2015);

4.19. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2002 m. rugsėjo 23 d. įsakymas Nr. 253 „Dėl skiriamų maisto produktų vidutinių paros kiekių ir paros maitinimo išlaidų normų asmenims, laikomiems kardomojo kalinimo ir laisvės atėmimo vietose, patvirtinimo“ (toliau vadinama – Skiriamų maisto produktų vidutiniai paros kiekiai ir paros maitinimo išlaidų normos);

4.20. Kalėjimų departamento prie Teisingumo ministerijos 2006 m. gegužės 2 d. įsakymas Nr. 4/07-117 „Dėl Asmenų, laikomų kardomojo kalinimo ir laisvės atėmimo vietose, maitinimo organizavimo taisyklių patvirtinimo“ (toliau vadinama – Maitinimo organizavimo taisyklės);

4.21. Sveikatos apsaugos ministro 2005 m. rugsėjo 1 d. įsakymas Nr. V-675 „Dėl Lietuvos higienos normos HN 15:2005 „Maisto higiena“ patvirtinimo“ (toliau vadinama – NH „Maisto higiena“);

4.22. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2004 m. birželio 9 d. įsakymas Nr. 1R-139 „Dėl Arešto, terminuoto laisvės atėmimo ir laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmes atliekančių nuteistųjų, suimtųjų ir vaikų (kūdikių), esančių pataisos namų vaikų (kūdikių) namuose, materialinio buitinio aprūpinimo normų patvirtinimo (2016 m. balandžio 20 d. įsakymo Nr. 1R-132 redakcija) (toliau vadinama – Aprūpinimo normos);

4.23. Pataisos namų ir pataisos namų-atvirų kolonijų darbuotojų tipinių etatų ir jų skaičiaus normatyvai, patvirtinti Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktoriaus 2014 m. gruodžio 8 d. įsakymu Nr. V-539 (toliau vadinama – Etatų ir jų skaičiaus normatyvai);

4.24. Laisvės atėmimo vietų apsaugos ir priežiūros instrukcija, patvirtinta Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktoriaus 2014 m. rugsėjo 10 d. įsakymu Nr. V-362 „Dėl laisvės atėmimo vietų apsaugos ir priežiūros instrukcijos patvirtinimo“ (toliau vadinama – Instrukcija);

4.25. Suimtųjų ir nuteistųjų kūno sužalojimų dokumentų rengimo, tvarkymo ir apskaitos tvarkos aprašas, patvirtintas Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos 2013 m. gruodžio 31 d. įsakymu Nr. V-445 „Dėl suimtųjų ir nuteistųjų kūno sužalojimų dokumentų rengimo, tvarkymo ir apskaitos tvarkos aprašo patvirtinimo“ (toliau vadinama – Kūno sužalojimų apskaitos tvarkos aprašas);

4.26. Kalėjimų departamento prie Teisingumo ministerijos 2017 m. birželio 7 d. įsakymas Nr. V-245 „Dėl Laisvės atėmimo vietų patalpų aprūpinimo baldais ir kitu inventoriumi normų patvirtinimo“ (toliau vadinama – Patalpų aprūpinimo baldais ir kitu inventoriumi normos);

4.27. Geros higienos praktikos taisyklės maisto produktų prekybos įmonėms, UAB „Ad infinitum“, 2004 m. (toliau vadinama – Geros higienos praktikos taisyklės).

5. Vertinant elgesį su asmenimis, kurių laisvė yra apribota, ir tokių asmenų laikymo sąlygas, svarbu vadovautis ne tik nacionaliniais, bet ir tarptautiniais teisės aktais, Lietuvos ir tarptautinių teismų praktika, kompetentingų bei plačius įgaliojimus turinčių tarptautinių institucijų rekomendacijomis:

5.1. Europos žmogaus teisių teismo (toliau vadinama – EŽTT) nutartimis (2008 m. balandžio 24 d. sprendimas byloje *Juozaitienė ir Bikulčius prieš Lietuvą*; 2011 m. gegužės 17 d. sprendimas byloje *Gazioglu prieš Turkiją* ir kt.);

5.2. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo (toliau vadinama – LVAT) nutartimis (2011 m. birželio 23 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A⁸⁵⁸-2457/2011, 2012 m. spalio 18 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A¹⁴⁶-1956/2012 ir kt.);

5.3. Europos valstybėse žmogaus teisių būklę įvairiose laisvės apribojimo vietose vertina ir kankinimų prevenciją vykdo Europos Komitetas prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą (toliau vadinama – CPT). Ši tarptautinė institucija savo rekomendacijose yra nustačiusi elgesio su asmenimis, iš kurių atimta (arba apribota) laisvė, standartus ([CPT/Inf/E (2002) 1-Rev. 2015]); šių standartų privalo laikytis valstybės, Europos Tarybos narės, Europos konvencijos prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą dalyvės.

III. TIKRINAMOS SRITYS IR NUSTATYTOS APLINKYBĖS

6. Patikrinimai atlikti vertinant žmogaus teisių apsaugos ir kankinimų prevencijos aspektu svarbiausius klausimus (laikymo ir higienos sąlygų, saugumo, sveikatos priežiūros ir kt.), atsižvelgiant į šios ataskaitos II skyriuje nurodytus teisės aktus, CPT standartus, taip pat CPT ataskaitose apie Lietuvoje atliktus patikrinimus pateiktas rekomendacijas, Lietuvos teismų ir Europos Žmogaus Teisių Teismo praktiką ir kitas kompetentingų bei plačius įgaliojimus turinčių tarptautinių institucijų rekomendacijas (dokumentus).

7. Patikrinimų metu buvo bendrauta su administracijos darbuotojais, skyrių viršininkais bei kitais pareigūnais ir įstaigose laikomais asmenimis, taip pat buvo apžiūrėtos įvairios patalpos,

analizuoti dokumentai, įskaitant elektronines jų versijas, laikomų asmenų bylos, pareigūnų tarnybiniai pranešimai, kratų protokolai, išvedimo iš kamerų, pareigūnų lankymosi kameroje, patalpų valymo, dezinfekcijos datų registravimo žurnalai, bibliotekos darbuotojo lankymosi drausmės grupės patalpose registravimo žurnalas, nuteistųjų lankymosi stadione grafikas, PVM sąskaitos – faktūros dėl spaudos leidinių pirkimo, drausmės grupės sąlygomis laikomų nuteistųjų išvedimo iš kameros užimtumui gerinti grafikas, dėl leidimo pasinaudoti interneto prieiga, nuteistųjų užimtumo dienotvarkės, nuteistųjų naudojimosi taksofonu, lankymosi koplytėlėje, salėje ir bibliotekoje grafikai, pamokų tvarkaraščiai ir kt.).

Toliau ataskaitoje dėstomi patikrinimų metu nustatyti trūkumai, atliekamas teisinis vertinimas, daromos atitinkamos išvados ir kompetentingoms institucijoms teikiamos rekomendacijos dėl nustatytų trūkumų šalinimo.

LAIKYMO IR HIGIENOS SĄLYGOS

8. Dėl patalpų vėdinimo ir apšvietimo

8.1. Sveika gyvenamoji aplinka laisvės atėmimo vietose yra neatsiejama nuo tinkamo patalpų vėdinimo, apšvietimo ir kitų visuomenės sveikatos saugos reikalavimų užtikrinimo. Pagal Europos kalnimo taisyklių 18.2 punkto a papunktį, vietose, kuriose laikomi kalnami asmenys, langai turi būti tokio dydžio, kad laikomi asmenys galėtų skaityti ir dirbti normaliomis sąlygomis, esant natūraliam apšvietimui. CPT standartuose įtvirtinta, kad kameros turėtų būti pakankamai apšviestos: apšvietimas turi būtų tinkamas skaityti; pageidautina, kad kameros būtų apšviestos natūraliai (Antrosios bendrosios ataskaitos [CPT/Inf (92) 3] 42 punktas).

Siekiant užtikrinti tinkamas kalnimo sąlygas, laisvės atėmimo įstaigose turi būti laikomasi Higienos normos 134:2015 reikalavimų: laisvės atėmimo vietos ir jose esantys įrenginiai (įranga) turi būti techniškai tvarkingi, įrengti ir prižiūrimi taip, kad juos naudojant būtų išvengta nelaimingų atsitikimų (12 punktas); gyvenamųjų patalpų bendra dirbtinė apšvieta turi būti ne mažesnė kaip 200 liuksų (lx); natūralus apšvietimas gali būti neįrengiamas patalpose, kuriose asmenys laikomi ne ilgiau nei 24 val. (14 ir 15 punktai). Turi būti sudaryta galimybė išvėdinti gyvenamąsias patalpas. Gyvenamosios patalpos vėdinamos per langus, išskyrus patalpas, kuriose veikia mechaninė patalpų vėdinimo ar kondicionavimo sistema (17 punktas). Ant gyvenamųjų ir bendrojo naudojimo patalpų sienų, lubų neturi būti vizualiai matomų pelėsių (39 punktas).

8.2. Patikrinimų metu Kybartų ir Pravieniškių PN nustatyta:

8.2.1. Ne visose sanitarinių mazgų patalpose užtikrinamas tinkamas vėdinimas: keliose prausyklose ir tualetuose buvo juntami rūkalų ir kiti nemalonūs kvapai, ant sienų ir lubų pastebėta drėgmės ir pelėsio požymių.

8.3. Kybartų ir Pravieniškių PN nuteistųjų gyvenamosiose patalpose esminių apšvietimo trūkumų nenustatyta, tačiau kelios apšvietimo lempos neveikė koridoriuose, prausyklų ir tualetų patalpose; be to, kelių kamerų tipo patalpų elektros instaliacija buvo netvarkinga (išdraskyti, atviri laidai).

9. Dėl higienos patalpų (sanitarinių mazgų) ir sąlygų palaikyti asmens higieną

9.1. Higienos normos 134:2015 sveikatos saugos reikalavimuose įtvirtinta, kad „bendrojo naudojimo laisvės atėmimo vietos [...] patalpos, jose esantys įrenginiai, inventorių turi būti švarūs, valomi laisvės atėmimo vietos [...]“ (34 punktas); „patalpoms, kurias pagal laisvės atėmimo vietos [...] vidaus tvarkos taisyklės, valo patys jose laikomi asmenys (pvz., laisvės atėmimo vietos gyvenamosios patalpos, ilgalaikių pasimatymų patalpos); gyvenamosiose patalpose susidarančios buitinės atliekos šalinamos [...]“ (37, 38 punktai); „laisvės atėmimo vietose laikomiems asmenims turi būti sudarytos sąlygos skalbti ir džiovinti asmeninius apatinius ir viršutinius drabužius, jeigu jie neskalbiami centralizuotai [...] ir jeigu [...] laikomi asmenys neaprupinami švariais apatiniais ir viršutiniais drabužiais“ (40 punktas).

Tinkamas higienos sąlygų, švaros užtikrinimas laisvės apribojimo vietose yra vienas iš veiksnių, kuriuos vertina Europos Žmogaus Teisių Teismas, sprenddamas, ar dėl netinkamų kalnimo

sąlygų nebuvo pažeistas Konvencijos 3 straipsnis (*Ananyev and Others v. Russia*). Reikalavimą, kad asmenys laisvės apribojimo vietose būtų laikomi švariose kameroose, pabrėžia ir CPT (Antrosios bendrosios ataskaitos [CPT/Inf (92) 3] 42 punktas). CPT rekomendacijose yra pažymėta, jog tai, kad nuteistiesiems neužtikrinama galimybė naudotis sanitariniais įrengimais, savaime gali prilygti žeminančiam elgesiui (Devintosios bendrosios ataskaitos [CPT/Inf (99) 12] 30 punktas).

Vienas iš JT Generalinės asamblėjos 1991 m. gruodžio 16 d. rezoliucijoje Nr. 46/91 įtvirtinto orumo principo aspektų yra tai, jog turi būti užtikrinta, kad vyresniojo amžiaus asmenys turėtų lygias galimybes gyventi saugiai ir oriai. Tai apima ir aplinkos, įskaitant ir asmens higienos patalpas, pritaikymą senyvo amžiaus asmenų poreikiams, sudarant sąlygas jomis naudotis saugiai ir patogiai.

9.2. Patikrinimų Kybartų ir Pravieniškių PN metu abiejose įstaigose nustatyta:

9.2.1. daugelio lokalinių sektorių gyvenamuosiuose korpusuose sanitarinių mazgų būklė ir jų priežiūra nėra tinkama: prausyklose, dušinėse ir tualetų patalpose neveikė arba buvo apgadinti sanitarinių mazgų įrenginiai (kriauklių čiaupai, dušo maišytuvai, jų rankenėles, klozetų vandens nuleidimo mechanizmai); nešvarios sienos ir lubos, atšokę dažų ir tinko sluoksniai, suskaldytos plytelės; sanitarinių mazgų patalpose neužtikrinta švara, tualetų kabinose primėtyta nuorūkų, prausyklų grindys šlapios ir slidžios (vandens nutekėjimo vietose trūksta grindų nuolydžio); neužtikrinamas asmens privatumas naudojantis tualetu, nes tualetų kabinose nėra galimybės užsirakinti;

9.2.2. kai kurių lokalinių sektorių gyvenamuosiuose korpusuose nuteistiesiems trūksta džiovyklų drabužiams ir avalynei;

9.2.3. higienos patalpos nėra pritaikytos senyvo amžiaus nuteistųjų poreikiams (dušinėse, prausyklose ir tualetuose nėra turėklų ir ranktūrių).

10. Dėl materialinio ir buitinio aprūpinimo

10.1. Laisvės atėmimo įstaigos privalo užtikrinti tinkamą kalinamų asmenų materialinį ir buitinį aprūpinimą. BVK 173 straipsnio (2015 m. birželio 23 d. redakcija) 1 dalyje nustatyta, kad laisvės atėmimo atliekantiems nuteistiesiems užtikrinamos reikiamos gyvenamųjų patalpų ir buitines sąlygos, atitinkančios Lietuvos Respublikos higienos normas.

Higienos normoje 134:2015 įtvirtinta, kad čiužiniai, pagalvės, antklodės turi būti su užvalkalais iš nepralaidaus skysčiams, atsparaus paviršių valymo ir dezinfekcijos priemonėms audinio arba iš audinio, tinkamo skalbti ir / arba dezinfekuoti (41 punktas).

Aprūpinimo normose nustatyta, kad pirmą kartą į laisvės atėmimo vietą atvykę nuteistieji, kurie su savimi neturi jokių higienos priemonių, turi būti aprūpinami nemokamu asmens higienos reikmenų paketu: vienam mėnesiui – tualetinis muilas (100 g), tualetinio popierius ritinėliai (3 vnt. vyrui; 4 vnt. moteriai), skutimosi peiliukai (4 vnt. vyrui; 1 vnt. moteriai), dantų šepetėlis (1 vnt.); dviem mėnesiams – dantų pasta (75 ml); trimis mėnesiams – dezodorantas arba antiperspirantas (75 ml); higienos reikmenys išduodami nemokiems nuteistiesiems, esant jų rašytiniam prašymui (4 ir 5 punktai).

Patalpų aprūpinimo baldais ir kitu inventoriumi normų 1 punkte nustatyta, kad laisvės atėmimo vietų bendrabučio gyvenamosiose patalpose turi būti metalinė lova, spintelė prie lovos, stalas, kėdė, taburetė ar suolai, sieninė pakaba arba spinta ir kitas šiame teisės akte nurodytas inventorių. Higienos patalpose (dušuose, prausyklose) turi būti veidrodis, lentynėlės asmens higienos priemonėms – po 1 vnt. virš kiekvienos praustuvės arba prie kiekvienos dušo čiaupo (galvutės) (7.1 ir 13.6 punktai).

Seimo kontrolieriaus 2015 m. lapkričio 20 d. ataskaitoje Nr. 2015/1-99 pažymėjo, kad inventoriaus trūkumas gali didinti kalinamųjų tarpusavio psichologinę įtampą ir skatinti neigiamą bendravimą su įstaigos darbuotojais atmosfera.

10.2. Patikrinimų metu nustatyta:

10.2.1. abiejose įstaigose naujai atvykusiems nuteistiesiems, taip pat nemokiems nuteistiesiems pagal rašytinį prašymą, yra išduodamos numatytos higienos priemonės;

10.2.2. abiejose įstaigose kai kuriems nuteistiesiems buvo išduoti išskalbti ar dezinfekuoti, tačiau seni, susidėvėję rankšluosčiai, pagalvės, taip pat čiužiniai, kurie buvo neapvilkti užvalkalais iš nepralaidaus skysčiams, atsparaus paviršių valymo ir dezinfekcijos priemonėms audinio;

10.2.3. abiejose įstaigose nuteistųjų gyvenamuosiuose kambariuose trūksta drabužiams skirtų kabyklų, spintų (laikiniai nenaudojami drabužiai laikomi krepšiuose po lovomis), prausyklų ir dušinių patalpose trūksta lentynėlių, veidrodžių, kūno ir plaukų prausiklio dozatorių arba prausiklio.

SAUGUMAS

11. *Dėl pareigūnų kvalifikacijos ir laisvų etatų skaičiaus*

11.1. Vienas iš tinkamo laisvės atėmimo vietų įstaigų veiklos organizavimo rodiklių yra pakankamas darbuotojų skaičius ir jų kvalifikacija.

Kalėjimų departamentui pavaldžių pataisos įstaigų veiklos teisinius pagrindus nustato Tarnybos Kalėjimų departamente prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos statusas. Jame nustatyti pataisos pareigūnų priėmimo į tarnybą reikalavimai ir apribojimai (10 straipsnis), pareigūnų kvalifikacijos tobulinimo, mokymų ir apmokėjimo už juos reikalavimai (17–21 straipsniai), pareiginės algos ir jos priedų apskaičiavimo tvarka (38 straipsnis). Statuto 9 straipsnyje reglamentuota, kad Kalėjimų departamentui pavaldžių įstaigų struktūrą nustato Kalėjimų departamento direktorius, vadovaudamasis įstatymais, jų įgyvendinimo aktais ir atsižvelgdamas į šių įstaigų tikslus, uždavinius, strateginius arba metinius veiklos planus; didžiausią leistiną darbuotojų pareigybių skaičių Kalėjimų departamentui pavaldžiose įstaigose nustato teisingumo ministras; jis taip pat tvirtina pataisos pareigūnų pareigybių poreikio nustatymo, pareigybių aprašymų rengimo ir pataisos pareigūnų kompetencijos lygių nustatymo metodiką (9 straipsnio 2 dalis).

Pareigybių poreikio nustatymo metodikos 6 punkte reglamentuota, kad, atsižvelgiant į nuteistųjų skaičių pataisos įstaigoje, planinio pataisos įstaigoje laikomų nuteistųjų skaičiaus ir pataisos pareigūnų pareigybių skaičiaus santykis turėtų būti: 2,5:1 (pataisos įstaigoje, kurioje laikoma iki 1 000 nuteistųjų) ir 5:1 (įstaigoje, kurioje laikoma 1 001 ir daugiau nuteistųjų).

CPT standartuose pažymima, kad vienas iš humaniškos pataisos sistemos pagrindų yra tinkamai parengtas personalas, kuris žino, kaip teisingai apibrėžti savo santykius su laisvės atėmimo vietose laikomais asmenimis, kuomet vengiama priešiško, o priežiūrą ir kontrolę lydi bendravimas ir rūpinimasis. Skatinant konstruktyvius kalėjimų personalo ir kalinių santykius mažėja smurto atvejų pavojus, kartu tai leidžia sustiprinti kontrolę ir saugumą. Savo ruožtu, personalas jaučia didesnę pasitenkinimą atliekamu darbu. Darbuotojų trūkumas ne tik lemia ir personalui, ir laikomiems asmenims nesaugią aplinką, bet ir trukdo kurti teigiamus personalo bei laikomų asmenų santykius. Be to, jeigu trūksta darbuotojų esminiam saugumo lygiui palaikyti ir normaliam įstaigos darbo režimui užtikrinti, tenka dirbti sudėtingomis sąlygomis, viršvalandžius. Personalas patiria didelį stresą ir greitai pervargsta, todėl gali atsirasti didesnė bet kuriai pataisos sistemai būdinga įtampa (Antrosios bendrosios ataskaitos [CPT/Inf (92) 3] 45 punktas, Vienuoliktosios bendrosios ataskaitos [CPT/Inf (2001) 16] 26 punktas).

11.2. Patikrinimų metu nustatyta:

11.2.1. Kybartų ir Pravieniškių PN kaset, atsižvelgiant į darbuotojų poreikius ir įstaigos galimybes, suderinus su Kalėjimų departamento Mokymo centro planu, sudaromi personalo mokymų planai, priežiūros pareigūnai ir kiti darbuotojai nuolat dalyvauja kvalifikacijos tobulinimo kursuose ir mokymuose (pvz., Pravieniškių PN 553 darbuotojai 2016 m. į įvairius mokymus vyko ne mažiau kaip du kartus, 393 pareigūnai dalyvavo tarnybos vietoje surengtuose mokymuose). Įstaigų pateiktais duomenimis, siekiant taupiai naudoti įstaigos darbuotojų kvalifikacijos kėlimui skirtas lėšas, dažniausiai darbuotojai kelia savo kvalifikaciją Kalėjimų departamento Mokymo centre arba jo lektoriai atvyksta į įstaigą, kai mokymai yra aktualūs didesniajam darbuotojų skaičiui. Be to, pataisos įstaigose tarnybinius mokymus veda ir atitinkamų profesinių žinių bei patirties turinys padalinių vadovai arba kiti darbuotojai. Esant tarnybiniam būtinumui įgyti tam tikrų

specialiųjų žinių, abiejų įstaigų administracija sudaro galimybes vykti į papildomai apmokamus kitus kvalifikacijos kėlimo kursus.

11.2.2. Kybartų ir Pravieniškių PN priežiūros pareigūnų etatų skaičius, patirtis ir kvalifikacija atitinka Etatų ir jų skaičiaus normatyvuose nustatytus reikalavimus, būtinus laisvės atėmimo vietose laikomų asmenų priežiūrai ir kontrolei užtikrinti, tačiau abiejose įstaigose jaučiama nuolatinė darbuotojų stoka ir įtampa, kylanti dėl nuolatinio laisvų pareigybių skaičiaus, kadangi joms užimti nerandama tinkamų kandidatų. Todėl, PN pareigūnų nuomone, jiems dažnai pritrūksta laiko tiesioginiam bendravimui su kalinamaisiais pataisos namuose.

Kybartų PN administracija nurodė, kad įstaigoje yra laisvi 8 prižiūrėtojų (jaunesniųjų pareigūnų) etatai (iš viso įstaigoje yra patvirtinta 161 pataisos pareigūnų pareigybė), tačiau šiais metais 4 laisvas jaunesniųjų pareigūnų vietas turi užimti nauji darbuotojai, kurie nuo 2016 m. rugsėjo mėn. mokosi Kalėjimų departamento Mokymo centre ir, įgiję pataisos pareigūno kvalifikaciją, bus įdarbinti Apsaugos ir priežiūros skyriuje.

Pravieniškių PN Personalo skyriaus pateiktais duomenimis, įstaigoje yra 64 laisvi jaunesniųjų pareigūnų etatai (iš viso įstaigoje yra patvirtintos 609 pataisos pareigūnų pareigybės), tačiau nuolat ieškoma naujų darbuotojų. 2016 metais Pravieniškių PN administracija daugiau kaip 40 kartų skelbė ir organizavo atrankas užimti laisvas prižiūrėtojų, būrio viršininkų, kitų pareigūnų darbo vietas; informacija apie laisvas pareigybes skelbiama pataisos įstaigų svetainėse, Lietuvos darbo biržos internetinėje svetainėje, aplinkinių rajonų spaudos leidiniuose ir vietos televizijos laidose, organizuojami susitikimai savivaldybių seniūnijose, gimnazijose ir aukštojo mokslo įstaigose, platinamos skrajutės, lankstinukai ir plakatai su kvietimais įsidarbinti, atvirų durų renginiuose visiems besidomintiems pataisos pareigūno profesija aiškinami atrankos reikalavimai pretendentams, supažindinama su darbo sąlygomis laisvės atėmimo vietų įstaigose ir karjeros galimybėmis.

Nepaisant abiejų pataisos įstaigų administracijos nuolatinių pastangų, neužpildytų priežiūros pareigūnų etatų problema išlieka, kadangi nėra galimybės žemiausios ir vidurinės grandies priežiūros pareigūnams pasiūlyti konkurencingą, motyvuojantį darbo užmokestį. Naujai įdarbintiems žemiausios grandies priežiūros pareigūnams keliami tarnybos statute nustatyti aukšti kvalifikaciniai reikalavimai, taip pat griežti pareigūnų sveikatos kontrolės standartai, tačiau siūlomas 450 eurų atlyginimas yra mažesnis ne tik už vidutinį darbo užmokestį šalyje, bet ir už aplinkiniuose rajonuose veikiančių didesnių įmonių už mažai kvalifikuotą darbą siūlomus atlyginimus. Mažas darbo užmokestis, mokamas žemiausios ir vidurinės grandies pareigūnams, lemia didžiulę šių pareigūnų kaitą, neigiamai veikia potencialių kandidatų motyvaciją pasirinkti tarnybą baudinių vykdymo sistemoje, nesukuria veiksmingų paskatų didžiutis pasirinkta pataisos įstaigų pareigūno profesija, ieškoti papildomų galimybių savarankiškai kelti profesinę kvalifikaciją.

12. Dėl kalinimo patalpų saugumo aspektu

12.1. CPT standartuose pažymima, kad didelę įtaką saugumui įkalinimo įstaigose turi kalinimo patalpos. Didelėse bendrabučio tipo patalpose egzistuoja ir didelis pavojus nuteistiesiems patirti grasinimų arba smurto, plėtojasi subkultūros ir skaidymas į kastas, o personalui būna sunkiau įgyvendinti reikiamą kontrolę bei spėsti klausimą, kaip tinkamai laikyti atskirus kalinius tuo atveju, kai jiems gali grėsti pavojus (Vienuoliktosios bendrosios ataskaitos [CPT/Inf (2001) 16] 26 p.).

12.2. Vizitų metu Kybartų PN ir Pravieniškių PN, išsiaiškinta, kad:

12.2.1. abiejose įstaigose didžioji dalis nuteistųjų apgyvendinti ne kamerose, o bendrabučio tipo patalpose. Įstaigų administracijų teigimu, norint palaikyti įstaigoje saugią atmosferą, t. y. atskirti pavojingus asmenis bei tuos, kuriems gresia pavojus, turimo kamerų skaičiaus (Kybartų PN – 28 kamerų tipo patalpos, iš jų 18 skirta Drausmės grupės nuteistiesiems, Pravieniškių PN – 46) neužtenka;

12.2.2. siekiant užtikrinti saugumą, abiejose įstaigose gyvenamosios zonos skirstomos į lokalinius sektorius (atskiras pataisos namų teritorijas, kuriose yra nuteistiesiems skirtas gyventi bendrabučio tipo pastatas, sporto aikštelė ir pasivaikščiavimui skirtas kiemas), stiprinama jose esančių būrių lokalizacija: Kybartų PN bendrabučio pastato aukštuose įrengtos papildomos durys,

artimiausiu metu bus pradėti rūkymo patalpų įrengimo darbai, kas sudarys galimybę atskirų sektorių patalpas rakinti nakčiai; Pravieniškių PN 3-iajame sektoriuje patalpos rekonstruojamos, perdarant jas į 300 vietų kamerų tipo patalpas, kuriose bus patobulintos saugumo priemonės (įrengta daugiau vaizdo stebėjimo kamerų, apsaugos postų; darbus planuojama baigti 2017 m. lapkričio 31 d.).

12.3. Taigi, bendrabučio tipo patalpose kyla didesnė rizika jose gyvenančių nuteistųjų ir juos prižiūrinčių pareigūnų saugumui, trūksta kamerų tipo patalpų, tačiau konstatuotina, kad Kybartų ir Pravieniškių PN deda pastangas stiprinti lokalizacijos sistemą bei užtikrinti saugumą įstaigose. Pagal Laisvės atėmimo vietų modernizavimo programą, iki 2022 m. laisvės atėmimo vietų kamerose apgyvendintų asmenų skaičių planuojama padidinti nuo 22 iki 60 procentų.

13. Dėl nuteistųjų apsaugos, priežiūros ir skirstymo

13.1. Laisvės atėmimo vietų apsaugos ir jose laikomų asmenų priežiūros vykdymo tvarką nustato Instrukcija.

13.1.1. Laisvės atėmimo vietų apsauga yra visuma organizacinių, inžinerinių ir techninių priemonių bei pareigūnų veiksmų, kuriais siekiama užkardyti laikomų asmenų pabėgimą, draudžiamų turėti daiktų patekimą ir šių vietų užpuolimą bei užtikrinti turto apsaugą. Apsaugą sudaro budinčioji apsaugos pamaina, jos patalpos, stacionarieji ir mobilieji apsaugos postai, apsaugos stebėjimo sektoriai, apsaugos inžinerinės ir techninės priemonės (Instrukcijos 4, 5 p.).

Laisvės atėmimo vietose laikomų asmenų priežiūra yra visuma organizacinių, inžinerinių ir techninių priemonių bei pareigūnų veiksmų, kuriais siekiama užtikrinti laikomų asmenų nuolatinę elgesio kontrolę. Priežiūrą sudaro budinčioji priežiūros pamaina, nuolatinė nuteistųjų elgesio kontrolė, patikrinimai ir skaičiuotės, bausmių vykdymo režimo reikalavimų pažeidimų užkardymas, asmenų, patalpų bei teritorijos apžiūros ir kratos, asmenų atskiro arba izoliuoto laikymo reikalavimo vykdymo užtikrinimas ir kitos (Instrukcijos 6, 7 p.).

13.1.2. Nuteistieji, linkę užpulti, pabėgti, įrašomi į atitinkamas įskaitas ir jiems taikomi papildomi režimo reikalavimai (Instrukcijos 124, 128, 135, 139 p.). Nuteistieji, priklausantys didelės rizikos grupei dėl savęs žalojimo ar bandymo nusižudyti, įtraukiami į sustiprintos priežiūros nuteistųjų sąrašą, jiems taip pat taikomos numatytos sustiprintos individualios priežiūros priemonės (Instrukcijos 142, 145 p.).

13.2. Nuteistųjų skirstymo ir izoliuoto laikymo / atskyrimo aspektus numatančios nuostatos.

13.2.1. BVK 70 straipsnio 1 dalyje numatyta, kad nuteistųjų atskiro arba izoliuoto laikymo pataisos įstaigose tikslas yra, be kita ko, atskirti nuteistuosius, kurie dėl padarytų nusikaltimų pobūdžio ar asmeninių savybių gali daryti neigiamą įtaką kitiems nuteistiesiems, padėti užtikrinti nuteistųjų priežiūrą ir jų saugumą bei padėti užtikrinti, kad būtų laikomasi pataisos įstaigų saugumo ir valdymo reikalavimų. To paties straipsnio 6 dalyje numatyta, kad, jeigu nuteistasis raštu prašo dėl svarbių priežasčių laikyti jį izoliuotą nuo kitų nuteistųjų, pataisos įstaigos direktorius turi teisę nutarimu perkelti šį nuteistąjį į kamerų tipo patalpas. Laiką, kuriam nuteistasis perkeliamas į kamerų tipo patalpas, nustato pataisos įstaigos direktorius ir tai nėra nuobauda.

13.2.2. Vidaus tvarkos taisyklių 65 punkte numatyta, kad, skirstant nuteistuosius atsižvelgiama į jų neigiamos įtakos kitiems nuteistiesiems riziką, sveikatos būklę, amžių, gebėjimus užsiimti darbine veikla, kitas asmenines savybes, pataisos įstaigos psichologinės tarnybos rekomendacijas ir laikantis BVK nustatytų nuteistųjų izoliuoto laikymo reikalavimų.

13.2.3. CPT standartuose numatyta, kad, esant būtinumui (drausmei / saugumui užtikrinti) atskirti kalinį nuo kitų, turi veikti efektyvios apsaugos garantijos, t. y. nuteistajam raštu pranešama apie perkėlimą į būrį ar kitas priežastis, dėl kurių imamas apsaugos priemonių, jam leidžiama išreikšti savo nuomonę šiuo klausimu ar apskųsti sprendimą atitinkamam organui; sprendimai dėl kalinių laikymo vietos yra reguliariai peržiūrimi (Antrosios bendrosios ataskaitos [CPT/Inf (92) 3] 45, 54–56 punktai, Vienuoliktosios bendrosios ataskaitos [CPT/Inf (2001) 16] 26, 32 punktai).

13.3. Siekiant užtikrinti saugumą, taip pat netinkamo elgesio prevencijos tikslais (kamerų tipo patalpose), svarbus ir Vidaus tvarkos taisyklių 229 punktas, kuriame numatyta, kad pataisos įstaigos direktorius, jo pavaduotojai, direktoriaus budintieji padėjėjai, tarnybų viršininkai bei būrių

viršinininkai ir kiti specialistai privalo lankytis kamerų tipo patalpose, tikrinti nuteistųjų laikymo sąlygas, imtis priemonių trūkumams šalinti, nagrinėti nuteistųjų skundus. Pagal Instrukcijos 75 punktą, priežiūros budinčiųjų pamainų patikrinimo metu tikrinama tarnybinė dokumentacija bei asmenų perkėlimo į kamerų tipo patalpas tvarka ir jų laikymo sąlygos. Pastabas dėl priežiūros budinčiosios pamainos tarnybos tikrintojai įrašo Pareigūnų lankymosi baudos (drausmės) izoliatoriuje, karceryje, kamerų tipo patalpose apskaitos žurnale (Instrukcijos 78.3 p.).

13.4. CPT standartuose taip pat numatyta, kad priemonės, kuriomis būtų galima patraukti pareigūnų dėmesį (pavyzdžiui, pareigūnų iškvietimo sistemos), padeda tinkamai ir laiku reaguoti į įvairius incidentus (asmenų tarpusavio smurtą, bandymus nusižudyti, gaisrą ir t. t.) ir užtikrinti saugumą (Dvyliktosios bendrosios ataskaitos [CPT/Inf (2002) 15] 48 p.).

13.5. Vizitų metu Kybartų PN ir Pravieniškių PN, išsiaiškinta, kad:

13.5.1. abiejose pataisos įstaigose apsaugos ir priežiūros tarnybų darbas planuojamas, t. y. tvirtinami apsaugos, priežiūros postų ir priemonių planai (teritorijos schema su pažymėtais apsaugos postais, lokaliniais sektoriais, vidinėmis užtvaramis bei įspėjamosios signalizacijos ir vaizdo stebėjimo sistemos išdėstymu, stacionariųjų ir mobiliųjų priežiūros postų schema, pareigūnų, prižiūrinių pataisos įstaigoje laikomus asmenis, pareigos, apsaugos inžinerinių ir techninių priemonių priežiūra ir įdiegimas, apsaugos ir priežiūros rezultatų analizavimo ir apibendrinimo, pareigūnų darbo kontrolės ir jų profesionalumo tobulinimo, pabėgimų ir kitų teisės pažeidimų užkardymo priemonės ir pan.). Pareigūnai suskirstomi į apsaugos, priežiūros budinčiąsias pamainas, į konkrečius apsaugos, priežiūros postus.

Budinčiosios pamainos parengimas tarnybai tai – pareigūnų instruktavimas, žinių patikrinimas ir aprūpinimas specialiosiomis bei ryšio priemonėmis. Per instruktavimą informuojama, be kita ko, apie įstaigos kriminogeninę būklę, kiekvienam pareigūnui skiriamos konkrečios užduotys ir nurodomi jų vykdymo ypatumai, primenama pareiga būti budriems postuose, primenama ir apie tai, jog neleistinas elgesys, žmogaus orumo žeminimas – draudžiami, primenama šaunamųjų ginklų ir specialiųjų priemonių panaudojimo tvarka bei pasirinktinai patikrinama, kaip pareigūnai moka naudotis specialiosiomis priemonėmis, ar žino nuteistuosius, linkusius pabėgti arba daryti kitus teisės pažeidimus, kaip išmano privalomus veiksmus nuteistiesiems bandant pabėgti bei kitų ypatingų įvykių metu.

Reguliariai vykdoma budinčiųjų pamainų kontrolė (duodant nurodymus, išklausančios pareigūnų ataskaitas, atliekant budinčiųjų pamainų patikrinimus). Pasibaigus arba prasidėjus budinčiosios pamainos tarnybai, aptariami jos rezultatai, kurių metu kiekvienas pareigūnas informuojamas apie pastebėtus jo tarnybos trūkumus, duodami nurodymai, kaip juos pašalinti.

Siekiant užtikrinti nuteistųjų elgesio kontrolę, apsaugoti nuteistuosius nuo neigiamų išorinių veiksnių poveikio, skatinant pozityvias elgesio formas bei vykdyti nusikalstamų veikų ir teisės pažeidimų prevenciją, įstaigų teritorijose naudojami mobilūs tarnybiniai vaizdo registratoriai: pareigūnams budinti mobiliuosiuose priežiūros postuose, atliekant kratas, išvedant nuteistuosius iš kamerų tipo patalpų kamerų, karantino ir juos lydinti bei kitais atvejais;

13.5.2. abiejose įstaigose į įskaitą įtraukiami nuteistieji, linkę užpulti, pabėgti, sudaromas nuteistųjų, priklausančių didelės rizikos grupei dėl savęs žalojimo ar bandymo nusižudyti, taip pat sustiprintos priežiūros nuteistųjų sąrašai; šiems kalinamiesiems taikomi numatyti papildomi režimo reikalavimai, sustiprintos individualios priežiūros priemonės; instruktuojant apsaugos ir priežiūros budinčiąsias pamainas, nurodomos šių nuteistųjų pavardės, kur yra šių asmenų miego ir darbo vietos;

13.5.3. skirstant nuteistuosius į lokalius sektorius ir kitus paskirstymo įstaigų viduje segmentus (būrį, gyvenamąją patalpą), atsižvelgiama į nuteistųjų bendruomenės specifiką, lokalizacijos sistemą ir Vidaus tvarkos taisyklėse numatytus faktorius (neigiamos įtakos riziką, sveikatos būklę, amžių, gebėjimus užsiimti darbine veikla, kitas asmenines savybes, pataisos įstaigos psichologinės tarnybos rekomendacijas) bei kitus laisvės atėmimo bausmių atlikimui reikšmingus faktorius (nuteistųjų asmenybė, elgesys bausmės atlikimo metu, nustatytų pareigų ir draudimų laikymasis, požiūris į darbą ir mokymąsi, reagavimas į socialinės reabilitacijos

priemonės); laikomasi BVK nustatytų nuteistųjų izoliuoto laikymo reikalavimų; nuteistieji, darantys neigiamą įtaką kitiems nuteistiesiems, perkeliama į kitus būrius;

13.5.4. lankantis įstaigose buvo gauta nuteistųjų nusiskundimų, kad į jų prašymą laikyti izoliuotus nuo kitų nuteistųjų (pagal BVK 70 straipsnio 6 dalį) neatsižvelgiama, o atsisakymas gyventi paskirtame būryje laikomas Vidaus tvarkos taisyklių pažeidimu, už kurį skiriama nuobauda. Tačiau, išanalizavus nuteistųjų prašymus, paaiškinimus šiuo klausimu ir kitas aplinkybes, nustatyta, kad:

1) nuteistųjų atsisakymai nebuvo motyvuoti (nenurodomos atsisakymo gyventi paskirtame būryje priežastys, keliančios realią grėsmę sveikatai, gyvybei, arba kiti konkretūs motyvai, arba priežastys abstrakčiai paminimos, tačiau neįvardijami konkretūs asmenys, su kuriais atlikdami bausmę viename būryje jie nebūtų saugūs);

2) nuteistiesiems pranešama apie perkėlimo į kitą būrį ar kitas priežastis, dėl kurių imamasi apsaugos priemonių, sudaroma galimybė pareikšti savo nuomonę šiuo klausimu;

3) nuteistiesiems sudaroma galimybė apskūsti paskirtą drausminę nuobaudą.

4) patikrinimo metu abiejose įstaigose buvo asmenų, izoliuotų nuteistųjų prašymu: Kybartų PN – 2, Pravieniškių PN 1-ajame sektoriuje – 1.

Atsižvelgiant į tai, konstatuotina, kad pareigūnai tinkamai reaguoja į nuteistųjų atsisakymus gyventi paskirtame būryje ar prašymus laikyti juos izoliuotus, o neturint duomenų apie konkrečias realiai egzistuojančias grėsmes, teisėto reikalavimo gyventi paskirtame būryje, t. y. bausmės atlikimo režimo reikalavimo, nevykdymas yra pakankamas pagrindas skirti nustatytas nuobaudas;

13.5.5. iš įrašų įstaigų Pareigūnų lankymosi kamerų tipo patalpose apskaitos žurnaluose nustatyta, kad Vidaus tvarkos taisyklių 229 punkte numatyti pareigūnai reguliariai lankosi kamerų tipo patalpose, tačiau ne kiekvienoje kameroje, o tik tose, kuriose laikomi nuteistieji pamainos vyresniajam ryte yra pateikę prašymą ar pageidavimą susitikti su pareigūnu (žurnaluose pareigūnai nurodo: „Patikrinau tarnybą. Esminių trūkumų nėra“; „Nuteistieji su skundais ir klausimais nesikreipė“; „Kalbėjau su nuteistuoju“ (šios ir kitų citatų kalba netaisyta);

13.5.6. abiejose įstaigose šalia gyvenamosios zonos (arba lokalinio sektoriaus) yra įrengti kontrolės ir praleidimo punktai, kuriuose ištisą parą budi pareigūnai; įstaigų teritorijose įrengtos įspėjamosios signalizacijos ir valdomos vaizdo stebėjimo sistemos; kamerų tipo patalpose, Drausmės grupėje ir gyvenamosios zonos būriuose įrengta pareigūnų iškvietimo sistema, perkamos sistemos techninės priežiūros paslaugos. Tokiu būdu nuteistiesiems užtikrinama galimybė bet kuriuo metu susisiekti su priežiūros pareigūnais. Patikrinimo metu iškvietimo sistemos abiejose įstaigose veikė tinkamai, išskyrus kelis neveikiančius mygtukus ir nuplėštus skydelius. Įstaigų administracijų teigimu, nuteistieji nuolat gadina sistemos inventorių, jo remontas brangiai kainuoja ir įstaiga ne visuomet pajėgi operatyviai reaguoti į gedimus.

13.6. Išanalizavus ir žmogaus teisių aspektu įvertinus saugumo tikrintose įstaigose užtikrinimo priemones, konstatuotina, kad nuteistųjų apsaugos ir priežiūros funkcijų vykdymas abiejose įstaigose yra tinkamas, užtikrinamos teisės aktuose numatytos apsaugos ir priežiūros priemonės (įskaitant priemones, taikomas nuteistiesiems, linkusiems užpulti, pabėgti, žalotis, taip pat skirstant nuteistuosius į būrius), įrengtos priemonės, kuriomis būtų galima susisiekti su priežiūros pareigūnais (patraukti jų dėmesį), tinkamai sprendžiami nuteistųjų paskirstymo klausimai, atsižvelgiama į numatytus faktorius (neigiamos įtakos riziką, sveikatos būklę, amžių ir kt.) ir laikomasi nustatytų nuteistųjų atskiro arba izoliuoto laikymo reikalavimų, tinkamai reaguojama į nuteistųjų atsisakymus gyventi paskirtame būryje ar prašymus laikyti juos izoliuotus (neturint duomenų apie konkrečias, realiai egzistuojančias grėsmes, teisėto reikalavimo gyventi paskirtame būryje, t. y. bausmės atlikimo režimo reikalavimo, nevykdymas yra pakankamas pagrindas skirti nustatytas nuobaudas).

Tačiau atkreiptinas dėmesys į tai, kad, siekiant užtikrinti konstruktyvių, bendravimu bei rūpinimusi, o ne konfrontacija pagrįstų santykių su kaliniais formavimą, jų saugumą bei apsaugą nuo netinkamo elgesio, pareiga lankytis kamerų tipo patalpose ir tikrinti nuteistųjų laikymo sąlygas

bei imtis priemonių trūkumams šalinti turi apimti visas kameras, net ir nesant kai kuriose kamerose laikomų nuteistųjų kreipimūsi.

14. *Dėl specialiųjų priemonių naudojimo*

14.1. Vykdamas laisvės atėmimo vietų apsaugą ir jose laikomų asmenų priežiūrą bei siekiant užkardyti arba nutraukti teisėtvarkos pažeidimus bei nusikalstamas veikas, gali būti panaudoti šaunamieji ginklai bei kitos specialiosios priemonės (toliau vadinama – SP): antrankiai, tramdomieji marškiniai ar surišimo priemonės, elektroimpulsiniai prietaisai, lazdos, koviniai imtynių veiksmai, dujos, vandensvaidžiai, tarnybiniai šunys, šarvuočiai ir kita technika. Tokia galimybė numatyta BVK (120–124 str.), taip pat ir Europos kalėjimų taisyklėse (Europos kalėjimų taisyklių 68.2(b), 68.3 p.).

14.1.1. SP naudojamos atsižvelgiant į teisėtvarkos pažeidimo pobūdį, pažeidėjo asmenybę ir konkrečias aplinkybes bei situaciją. Naudodami SP, pareigūnai privalo stengtis išvengti sunkių pasekmių. Prieš naudojant SP, jei leidžia aplinkybės, asmenys, prieš kuriuos jos bus panaudotos, įspėjami. SP naudojimas privalo būti nutrauktas, kai išnyksta jų panaudojimo pagrindai. Panaudojęs SP pareigūnas privalo suteikti neatidėliotiną medicinos pagalbą, jei tai būtina. Apie SP panaudojimo atvejį, jei dėl to padaryta asmens kūno sužalojimų, nedelsiant pranešama prokurorui ir atliekamas tarnybinis patikrinimas (BVK 120 str. 2–5 d.).

14.1.2. Instrukcijoje taip pat numatyta, kad SP gali naudoti tik specialiai išmokyti pareigūnai, išmanantys jų taktines bei technines charakteristikas ir išlaikę SP naudojimo įskaitas. Naudodamas lazda, pareigūnas privalo stengtis kiek įmanoma išvengti smūgių į galvą, kaklą ir lytinius organus. Asmenys, prieš kuriuos buvo panaudotos SP, turi būti apžiūrėti sveikatos priežiūros tarnybos darbuotojų. Pareigūnai, naudojantys SP, turi mokėti suteikti pirmąją medicinos pagalbą. Panaudoję specialiąsias priemones ar šaunamuosius ginklus, pareigūnai laisvės atėmimo vietos direktoriui rašo tarnybinius pranešimus, kuriuose nurodo, kada, kur, prieš ką, kokiomis aplinkybėmis specialiosios priemonės ar šaunamieji ginklai buvo panaudoti. Dėl SP panaudojimo atliekamas tarnybinis tyrimas (išskyrus atvejus, kai konvojavimo metu antrankiai naudojami kaip prevencinė priemonė, konvojuojamajam nesipriešinant ir neatsisakant konvojavimo). Tarnybiniai pranešimai pridedami prie tarnybinio tyrimo arba pažeidimo dokumentinės medžiagos (Instrukcijos 178, 184–185 p.).

14.1.3. Kūno sužalojimo apskaitos tvarkos apraše numatyta, kad specialusis kūno sužalojimas yra suimtojo ar nuteistojo patirtas sužalojimas, kai buvo panaudotos SP. Detaliai aprašęs kūno sužalojimą asmens sveikatos istorijoje, Sveikatos priežiūros tarnybos medicinos specialistas surašo *Sužaloto asmens medicininės apžiūros pažymą*, kurioje įrašo datą ir laiką, kada įvyko apžiūra, aprašo pastebėtų kūno sužalojimų pobūdį, taip pat aplinkybes, kurias nurodė sužalotas asmuo. Nesant išoriškai pastebimų kūno sužalojimo žymių, specialistas įrašo, kad: „Išoriškai pastebimų kūno sužalojimų žymių nėra“. Specialistas apie sužalotą asmenį informuoja įstaigos direktoriaus budintį padėjėją (šio aprašo 3.2.4, 6 ir 8 p.).

14.1.4. EŽTT savo praktikoje yra nurodęs, kad fizinės prievartos panaudojimas, kuris nebuvo griežtai (neišvengiamai) būtinas dėl paties asmens elgesio, žemina žmogaus orumą ir iš principo yra traktuotinas kaip Konvencijos 3 straipsnyje („Kankinimo uždraudimas“) įtvirtintų teisių pažeidimas (EŽTT 2008 m. balandžio 24 d. sprendimas byloje *Juozaitienė ir Bikulčius prieš Lietuvą*; 2011 m. gegužės 17 d. sprendimas byloje *Gazioglu prieš Turkiją*).

LVAT byloje dėl pareigūnų prievartos priemonių panaudojimo teisėtumo nurodo, kad, naudojant SP, „pareigūnas turi įvertinti situaciją, įskaitant ir priemonės panaudojimo individualumą, ir tokio panaudojimo proporcingumą. [...] pareigą užtikrinti, kad jėgos panaudojimas bus teisėtas ir pagrįstas, įskaitant ir jo atitiktį proporcingumo principui. [...] pareigą išsamiai iširti tokį įvykį bei nustatyti visas reikšmingas aplinkybes ir pareigą įrodyti, kad prievartos priemonės panaudojimas buvo teisėtas ir proporcingas atsižvelgiant į paties pareiškėjo elgesį“ (LVAT 2011 m. birželio 23 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A⁸⁵⁸-2457/2011).

14.1.5. CPT standartuose pabrėžiama, kad reikėtų, kai tik įmanoma, vengti naudoti jėgą ir / arba prievartos priemones, galinčias sukelti pozicinę asfiksiją (kai, priešinant asmeniui, pareigūnai

spaudžia krūtinės ląstą, įremia kelius į nugarą, fiksuoja kaklą), ir kad jų naudojimas ypatingomis aplinkybėmis turi atitikti rekomendacijas, kaip iki minimumo sumažinti atitinkamų asmenų sveikatai keliamą pavojų (Tryliktosios bendrosios ataskaitos [CPT/Inf (2003) 35] 34 p., 44 p.). Medicininės apžiūros metu daromas įrašas turi susidėti iš asmens pareiškimo (įskaitant dėl savo sveikatos būklės ir galimo netinkamo elgesio), medicininės apžiūros aprašymo ir objektyvios išvados, kiek apžiūros metu nustatyti faktai atitinka asmens pareiškimą, nurodant ryšį tarp asmens pateiktų kaltinimų ir medicinos išvados. CPT taip pat rekomenduoja užtikrinti, kad sveikatos priežiūros specialistai, pastebėję netinkamo elgesio požymius, apie tai praneštų pareigūnams nepriklausomai, ar nuteistasis to norėtų (Dvidešimt trečiosios bendrosios ataskaitos [CPT/Inf (2013) 29] 74, 76 ir 77 p.).

14.2. Dėl antrankių, lazdy, dujų ir kovinių imtynių veiksmų naudojimo

Vizituojant Kybartų ir Pravieniškių PN, išanalizavus 2016 (lapkričio–gruodžio mėnesiais) ir 2017 metų (pirmaisiais mėnesiais) SP panaudojimo atvejus, išsiaiškinta, kad:

14.2.1. SP įstaigose naudojamos palyginti retai. Pavyzdžiui, Pravieniškių PN SP buvo panaudotos: 1-ajame sektoriuje – 1 kartą (kovinių imtynių veiksmai), 2-ajame sektoriuje – 5 kartus (dažniausiai – kovinių imtynių veiksmai, antrankiai), 3-iajame sektoriuje – 1 kartą (kovinių imtynių veiksmai); Kybartų PN SP buvo panaudotos 17 kartų, iš kurių dažniausiai – antrankiai;

14.2.2. SP panaudojusių pareigūnų tarnybiniai pranešimai registruojami, juose pateikiama informacija apie situacijos aplinkybes, prieš kokį asmenį ir kokios SP buvo panaudotos, kad asmuo prieš tai buvo įspėtas apie SP panaudojimą (arba kad nebuvo įspėtas dėl susiklosčiusių aplinkybių ir situacijos pavojingumo) ir kad SP panaudojimas buvo nutrauktas išnykus jų panaudojimo pagrindui.

Pravieniškių PN 2-ojo sektoriuje papildomai surašomas ir užregistruojamas SP panaudojimo aktas, tarnybiniuose pranešimuose papildomai nurodoma, ar SP panaudojimas buvo užfiksuotas vaizdo registratoriumi; 3-iojo sektoriaus tarnybiniuose pranešimuose papildomai nurodoma, kad vadovautasi mažiausios žalos padarymo principu (nesuduota į galvą, kaklą ar lytinius organus);

14.2.3. asmenys, prieš kuriuos buvo panaudotos SP, buvo apžiūrėti medicinos darbuotojo; atveju, kad būtų buvusi reikalinga neatidėliotina medicinos pagalba, nebuvo; pastebėtina, kad sveikatos priežiūros darbuotojai praneša pareigūnams apie nuteistųjų apžiūros metu pastebėtus smurto požymius apie tai pažymėdami asmens sveikatos istorijose („[...] Pranešta KŽS“).

Nustatytos formos *Sužaloto asmens medicininės apžiūros pažyma* pildoma tik Kybartų PN ir Pravieniškių PN 1-ajame sektoriuje (išskyrus kelis atvejus, kuomet buvo užpildytas kitos formos dokumentas – medicininis pažymėjimas; jį sudaro „medikų išvada“ ir „kitos žinios (tyrimai, skiepėjimai, rekomendacijos)“), tačiau šios pažymos skiltis „Sužaloto asmens nurodytos aplinkybės“ ne visuomet pildoma).

Pravieniškių PN 2-ajame sektoriuje Sveikatos priežiūros tarnybos darbuotojas apie asmens sveikatos būklę po SP panaudojimo įrašo kitoje SP panaudojimo akto pusėje, nurodydamas, ką objektyviai mato (stebi) apžiūros metu, nuteistojo pastabų nefiksuoja; Pravieniškių PN 3-iajame sektoriuje pildoma pažyma, kurioje yra medicinos darbuotojo išvada; nuteistojo teiginių nenurodoma.

Asmens sveikatos istorijos įrašuose taip pat ne visuomet nurodomas nuteistojo pasisakymas, kaip pareigūnai elgėsi SP panaudojimo metu (išskyrus Pravieniškių PN 1-ajame sektoriuje: kelių asmens sveikatos istorijų įrašuose buvo nurodyti nuteistojo teiginiai arba tai, kad „nusiskundimų neišsako“);

14.2.4. įstaigų Personalo skyrių pateiktais duomenimis, priemonės panaudoję pareigūnai išmano SP taktines bei technines charakteristikas, yra išlaikę fizinio pasirengimo ir šaudymo įskaitas ir išklause pirmosios pagalbos mokymus;

14.2.5. abiejose įstaigose tarnybinių patikrinimų išvadose, išskyrus Pravieniškių PN 3-iajį sektorių, vertinamas SP panaudojimo teisėtumas, t. y. konstatuojama, kad pareigūnų veiksmai naudojant SP „vertintini kaip teisėti“ (pavyzdžiui, Pravieniškių PN 2-ojo sektoriaus pareigūnų tarnybinio tyrimo išvadų pavadinimas „Dėl specialiųjų priemonių prieš nuteistąjį _____ panaudojimo teisėtumo“, tačiau nenurodoma, ar taikytos SP buvo proporcingos jų taikymo

tikslams; Pravieniškių PN 3-iojo sektoriaus tarnybinėse išvadose papildomai vertinama, ar SP panaudoję pareigūnai vadovavosi „mažiausios žalos padarymo principu“ ir išvengė pavojingų smūgių (į galvą, kaklą, lytinius organus), taip pat tikrinama, ar buvo laikytasi Instrukcijos 186 punkte nustatyto SP įforminimo reikalavimo (įrašymo direktoriaus budinčio padėjėjo tarnybinių pranešimų apie budėjimą žurnale ir priežiūros paros žurnale);

14.2.6. išanalizavus su SP panaudojimu pirmiau nurodytu laikotarpiu susijusią dokumentaciją (tarnybinius pranešimus, SP panaudojimo aktus, medicininės pažymos, įrašus asmens sveikatos istorijose, traumų apskaitos ir sužaloto asmens medicininės apžiūros pažymų registracijos žurnalus, tarnybinių tyrimų išvadas), galima teigti, kad pareigūnai SP naudojo kiekvieną kartą atsižvelgdami į teisėtvarkos pažeidimo pobūdį, pažeidėjo asmenybę ir konkrečias aplinkybes bei situaciją, laikėsi kitų teisės aktų reikalavimų dėl SP panaudojimo.

Tačiau atkreiptinas dėmesys į tai, kad buvo atvejais, kuomet pareigūnams nepavyko išvengti sveikatai pavojingo smūgio prieš asmenį panaudojus SP: 2017 m. sausio 30 d. Kybartų PN prieš asmenį buvo panaudoti guminė lazda, koviniai imtynių veiksmai ir antrankiai; slaugytojas, apžiūrėjęs nuteistą, konstatavo smūgių pėdsakus ne tik juosmens, žasto, dilbio srityse, bet ir ant kaklo.

14.3. Dėl surišimo lovos naudojimo

14.3.1. Pagal BVK 121 straipsnio 2 dalį, surišimo priemonės gali būti panaudotos, kai nuteistasis siautėja – iki nusiramimo, kai nuteistasis bando žudyti arba susižaloti.

CPT yra parengęs standartus dėl surišimo priemonių naudojimo. Tokios priemonės, be kita ko, turi būti taikomos vadovaujantis aiškiai apibrėžta tvarka, kurioje ne tik būtų numatyta, kokiais atvejais jos gali būti taikomos, jų taikymo tikslai, bet ir priemonių taikymo trukmė (rekomenduojama numatyti, kiek ilgiausiai gali trukti priemonės taikymas, o tęsti priemonę būtų galima tik gydytojui leidus), veiksmai jas nutraukus ir kt. Priemonės turi būti taikomos taip, kad būtų minimizuota žalos ar skausmo pacientui rizika bei kiek įmanoma išsaugotas jo orumas. Asmens, kuriam taikomas suvaržymas, padėtis visuomet turi būti veidu į viršų, rankomis žemyn. Diržai neturi būti per stipriai suveržti ir leisti saugius rankų ir kojų judesius. Gyvybinės funkcijos, tokios kaip kvėpavimas ir gebėjimas bendrauti, neturi būti varžomos. Asmens stebėjimas turi būti ne tik nuolatinis, bet ir tinkamas. Tai reiškia, kad asmuo turi būti stebimas darbuotojo, kuris turi būti kartu su asmeniu patalpoje ir pasirengęs patenkinti jo poreikius (padėti atsigerti, pasinaudoti tualetu ir pan.) bei suteikti reikiamą pagalbą. CPT pabrėžia, kad vaizdo stebėjimas negali pakeisti tokio nuolatinio darbuotojo buvimo – suvaržytajam būtina sudaryti sąlygas matyti darbuotoją, o šiam – nuolat stebėti ir girdėti pacientą. Taip pat svarbu, kad personalas ne tik būtų apmokytas, kaip naudoti suvaržymo priemones, bet ir reguliariai keltų kvalifikaciją šioje srityje (2017 m. kovo 17 d. patikslinti standartai dėl suvaržymo priemonių naudojimo, Aštuntosios bendrosios ataskaitos [CPT/Inf (98) 12] 47–50 punktai, Šešioliktosios bendrosios ataskaitos [CPT/Inf (2006) 35] 44–45, 49, 50, 52 punktai, 2004 m. vasario 17–24 d. vizito Lietuvoje ataskaitos [CPT/Inf (2006) 9] 107 punktas).

14.3.2 Vizituojant Kybartų PN nustatyta, kad įstaigoje naudojama surišimo lova. Patikrinimo metu išsiaiškinta, kad:

14.3.2.1. įstaigoje yra specialiai įrengta, vaizdo stebėjimo kamera stebima, patalpa su surišimo lova, naudojama prieš nuteistuosius, kurių agresyvus elgesys kelia pavojų jiems patiems, kitiems asmenims, taip pat kai kyla grėsmė, jog bus sugadintas įstaigos turtas; iki SK įstaigos darbuotojų atlikto patikrinimo lova buvo naudota 2 kartus;

14.3.2.2. priemonė taikoma vadovaujantis Surišimo priemonių naudojimo tvarkos aprašu, patvirtintu Kybartų PN direktoriaus 2016 m. balandžio 15 d. įsakymu Nr. 1/10-99. Šiame tvarkos apraše numatytos aiškios priemonės, užkertančios kelią piktnaudžiavimui naudojant surišimą:

1) numatyta, kad tai kraštutinė priemonė, kurią galima taikyti tik tuo atveju, kai nėra kitų galimybių užtikrinti suvaržomo asmens, kitų asmenų saugumą ar apsaugoti įstaigos turtą nuo sugadinimo (šio tvarkos aprašo 4 punktas);

2) surišimo metu ir po surišimo priemonių naudojimo asmenį privalo apžiūrėti Sveikatos priežiūros tarnybos specialistas ir surašyti medicininės apžiūros pažymą (tvarkos aprašo 6, 10 punktai);

3) sprendimą panaudoti surišimo priemones priima direktoriaus budintysis padėjėjas (tvarkos aprašo 3 punktas);

4) asmuo, prieš kurį naudojamos surišimo priemonės, turi būti nuolat stebimas direktoriaus budinčiojo padėjėjo paskirto pareigūno, kas valandą darant įrašus numatyta stebėjimo lape (tvarkos aprašo 7 punktas);

5) pareigūnas, stebintis surištą asmenį, turi užtikrinti jo gyvybines funkcijas (kvėpavimą, pakankamą skysčių kieką, kraujo cirkuliaciją), prireikus, suteikti pirmąją pagalbą ir informuoti Sveikatos priežiūros tarnybos specialistus bei direktoriaus budintįjį padėjėją (tvarkos aprašo 8 punktas);

6) po surišimo priemonių panaudojimo pareigūnai privalo surašyti surišimo priemonių panaudojimo aktą, kuriame turi būti nurodytos surišimo priemonių panaudojimo aplinkybės ir surišimo priemonių panaudojimo laikas (tvarkos aprašo 11 punktas).

Tvarkos apraše nenumatyta, kiek laiko gali būti taikomas surišimas, neužtikrinamas tinkamas, nuolatinis asmens, kuriam taikomas surišimas, stebėjimas (nuolatinis stebėjimas vykdomas ne tiesiogiai, o per vaizdo stebėjimo kamerą, priežiūros poste);

14.3.2.3. taikant surišimo priemonę, pildomas „Nuteistojo, kuriam taikomos surišimo priemonės, stebėjimo lapas“, kuris yra registruojamas; jame nurodoma data, įvykio aplinkybės, laikas, kada priemonė pradėta naudoti, asmens stebėjusio pareigūno pastabos dėl asmens sveikatos būklės (nurodytos kodais; įrašai daromi kas valandą); taikymo trukmė neviršijo 2 val. 15 min.;

14.3.2.4. surišimo lovą, kaip nuraminimo priemonę, taikantys pareigūnai yra papildomai išklause mokymus: „Antrankių, tramdomųjų marškinių ir kitų suvaržymo priemonių panaudojimo bausmių vykdymo sistemoje nacionalinis ir tarptautinis reglamentavimas“, „Surišimo priemonių teisiniai pagrindai ir praktinis panaudojimas“.

14.3.3. Taigi, įvertinus tai, kas išdėstyta pirmiau, konstatuotina, kad abiejų įstaigų (Kybartų ir Pravieniškių PN) pareigūnai yra pasirengę taikyti SP ir išklause pirmosios pagalbos mokymus; SP naudojamos palyginti retai, atvejai registruojami, tarnybiniai pranešimai išsamūs. Taip pat atkreiptinas dėmesys į gerąją Pravieniškių PN taikomą praktiką – tarnybiniuose pranešimuose nurodyti ir tai, ar SP panaudojimas buvo užfiksuotas vaizdo registratoriumi (2-ajame sektoriuje), ir tai, kad vadovautasi mažiausios žalos padarymo principu (nesuduota į galvą, kaklą ar lytinius organus) (3-iajame sektoriuje).

Tačiau nustatyti šie trūkumai, susiję su SP naudojimu:

14.3.3.1. ne visur pildoma nustatytos formos *Sužaloto asmens medicininės apžiūros pažyma* (Pravieniškių PN 2-asis ir 3-iasis sektoriai), ne visuomet pildoma pažymos skiltis „Sužaloto asmens nurodytos aplinkybės“ (Kybartų PN, Pravieniškių PN 1-asis sektorius), asmens sveikatos istorijos įrašuose ne visuomet nurodomas nuteistojo parodymai, kaip pareigūnai elgėsi SP panaudojimo metu (Kybartų PN, Pravieniškių PN 2-asis ir 3-iasis sektoriai);

14.3.3.2. tarnybinių patikrinimų išvadose dėl SP panaudojimo nenurodoma, ar taikytos SP buvo proporcingos jų taikymo tikslams. Siūlytina tarnybinio patikrinimo išvadoje įvertinti, ar, taikant SP, buvo vadovautasi ir BVK 120 straipsnio 2 dalyje įtvirtintu proporcingumo principu (prieš panaudojant prievartos priemones turi būti įvertinama ir atsižvelgiama į teisėtvarkos pažeidimo pobūdį, pažeidėjo asmenybę, konkrečias aplinkybes ir situaciją, taip pat pasekmes, kurias gali sukelti konkrečios prievartos priemonės panaudojimas); taip pat siūlytina nuolat pareigūnams priminti, kad, naudodamas lazda, pareigūnas privalo stengtis kiek įmanoma išvengti smūgių į galvą, kaklą ir lytinius organus (Instrukcijos 184.1 p.), taip pat vengti naudoti jėgą ir / arba prievartos priemones, galinčias sukelti pozicinę asfiksiją (kai, priešinant asmeniui, pareigūnai spaudžia krūtinės ląstą, įremia kelius į nugarą, fiksuoja kaklą), siekiant iki minimumo sumažinti atitinkamų asmenų sveikatai keliamą pavojų (Tryliktosios bendrosios ataskaitos [CPT/Inf (2003) 35] 34 p., 44 p.);

14.3.3.3. tvarkos apraše, reglamentuojant surišimo lovos naudojimą (Kybartų PN), nenumatyta, kiek laiko gali būti taikomas surišimas, neužtikrinamas tinkamas, nuolatinis asmens, kuriam taikomas surišimas, stebėjimas. Apraše siūlytina papildomai numatyti, kiek ilgiausiai gali trukti priemonės taikymas, ir tai, kad tęsti priemonę būtų galima tik gydytojui leidus, taip pat apsaugos priemonę (jog asmens padėtis visuomet turi būti veidu į viršų, rankomis žemyn, diržai neturi būti per stipriai suveržti ir leisti saugius rankų bei kojų judesius) bei pareigą nuolat stebėti asmenį (ne tik per vaizdo stebėjimo kamerą priežiūros poste, bet ir tiesiogiai).

SVEIKATOS PRIEŽIŪRA

15. Dėl teisės teikti sveikatos priežiūros paslaugas

15.1. Įmonės ir įstaigos teisę verstis sveikatos priežiūros veikla įgyja tik Lietuvos Respublikos Vyriausybės ar jos įgaliotos institucijos nustatyta tvarka gavusios licencijas (Sveikatos sistemos įstatymo 16 str.). Asmens sveikatos priežiūros licenciją, suteikdama teisę teikti atitinkamas sveikatos priežiūros paslaugas, įstaigoms išduoda Valstybinė akreditavimo sveikatos priežiūros veiklai tarnyba prie Sveikatos apsaugos ministerijos.

Be to, įstaiga, pageidaujanti teikti licencijoje nurodytas asmens sveikatos priežiūros paslaugas, privalo turėti leidimą-higienos pasą atitinkamoms licencijoje nurodytoms veikloms, kuri išduoda visuomenės sveikatos centrai apskrityse (Visuomenės sveikatos priežiūros įstatymo 21 str. 4 d.). Leidimas-higienos pasas patvirtina, kad patalpų, kuriose planuojama vykdyti licencijuojamą veiklą, paskirtis atitinka visuomenės sveikatos saugos teisės aktų reikalavimus.

15.2. Patikrinimų metu nustatyta, kad:

15.2.1. Kybartų PN turi licenciją teikti šias asmens sveikatos priežiūros paslaugas:

- pirminės ambulatorinės asmens sveikatos priežiūros medicinos: šeimos medicinos;
- slaugos: bendrosios praktikos, bendruomenės;
- odontologijos.

Analizuojant Kybartų PN administracijos pateiktus dokumentus taip pat nustatyta, kad Sveikatos priežiūros tarnyboje asmens sveikatos priežiūros paslaugas teikia bendrosios praktikos gydytojas, odontologas, bendruomenės slaugytojas, bendrosios praktikos slaugytojai ir klinikos laborantas. Be to, patvirtinta 0,5 etato psichiatro pareigybės.

15.2.2. Taip pat nustatyta, kad Kybartų PN turi galiojantį leidimą-higienos pasą, kuriame numatyta, kad įstaiga gali vykdyti ambulatorinių asmens sveikatos priežiūros įstaigų veiklą: teikti šeimos medicinos, psichiatrijos, odontologijos, bendrosios praktikos slaugos, bendruomenės slaugos paslaugas.

15.2.3. Patikrinimo Pravieniškių PN metu nustatyta, kad įstaiga turi licenciją teikti šias asmens sveikatos priežiūros paslaugas:

- antrinės ambulatorinės asmens sveikatos priežiūros medicinos: vidaus ligų, psichiatrijos, radiologijos (rentgenodiagnostikos);
- pirminės ambulatorinės asmens sveikatos priežiūros medicinos: šeimos medicinos;
- slaugos: bendrosios praktikos, bendruomenės;
- odontologijos.

Analizuojant Pravieniškių PN administracijos pateiktus dokumentus taip pat nustatyta, kad Sveikatos priežiūros tarnyboje asmens sveikatos priežiūros paslaugas teikia šeimos gydytojas, vidaus ligų gydytojas, gydytojas psichiatras, odontologas, gydytojas radiologas, bendrosios praktikos slaugytojai, klinikos laborantas ir radiologijos laborantas.

15.2.4. Taip pat išsiaiškinta, kad Pravieniškių PN turi galiojantį leidimą-higienos pasą visoms asmens sveikatos priežiūros licencijoje nurytomis paslaugoms teikti.

15.2.5. Atsižvelgiant į tai kas nurodyta pirmiau, darytina išvada, kad ne visoms veikloms pagal įstaigų patvirtintas pareigybes yra išduoti reikiami dokumentai, t. y. Kybartų PN licencija teikti gydytojo psichiatro paslaugas panaikinta.

15.2.6. Be to, patikrinimo Kybartų PN metu peržiūrint nuteistųjų sveikatos istorijas, pastebėti keli įrašai apie nuteistųjų nusiskundimus bei įrašai apie paskirtą medikamentinį gydymą,

kurie buvo padaryti ne gydytojo, o bendrosios praktikos slaugytojos. Nuteistieji taip pat patvirtino, kad kartais jie kreipiasi į bendrosios praktikos slaugytoją kaip į šeimos gydytoją dėl nesudėtingo gydymo paskyrimo. Todėl darytina išvada, kad bendrosios praktikos slaugytoja teikia asmens sveikatos priežiūros paslaugas, kurių ji neturi teisės teikti nuteistiesiems.

16. Dėl etatų Sveikatos priežiūros tarnyboje

16.1. Pagal BVK 174 straipsnio 2 dalį, nuteistųjų ambulatorinėms pirminės ir antrinės asmens sveikatos priežiūros paslaugoms teikti pataisos įstaigose steigiamos sveikatos priežiūros tarnybos, kurių struktūrą, pareigybių skaičių ir veiklos tvarką nustato sveikatos apsaugos ministras ir teisingumo ministras. Pagal KD nuostatų 8.11 papunktį, Kalėjimų departamentas, siekdamas jam nustatytą veiklos tikslų, koordinuoja ir pagal kompetenciją kontroliuoja sveikatos priežiūros paslaugų teikimą laisvės atėmimo vietų įstaigose laikomiems asmenims.

16.2. Patikrinimų metu nustatyta, kad:

16.2.1. abiejų įkalinimo įstaigų Sveikatos priežiūros tarnybose dirbančių darbuotojų etatų skaičius neatitinka sveikatos priežiūros specialistų etatų skaičiaus, numatyto Sveikatos priežiūros tarnybų tipiniuose normatyvuose.

Kybartų PN Sveikatos priežiūros tarnybai yra skirta iš viso 9 etatai: Sveikatos priežiūros tarnybos viršininko – 1 etatas (užimtas), bendrosios praktikos gydytojo – 0,5 etato (0,25 etato laisvo), gydytojo psichiatro – 0,5 etato (laisvas), odontologo – 0,5 etato (užimtas), bendruomenės slaugytojo – 1 etatas (užimtas), bendrosios praktikos slaugytojų – 5 etatai (numatyti slaugytojų etatai užimti), klinikos laboranto – 0,5 etato (užimtas).

Tačiau, pagal Sveikatos priežiūros tarnybų tipinius normatyvus, Kybartų PN papildomai turėtų būti: gydytojo psichiatro – 0,5 etato, gydytojo psichoterapeuto – 0,5 etato, klinikinio psichologo – 0,5 etato; gydytojo radiologo – 0,5 etato, radiologijos laboranto – 0,5 etato, dezinfektoriaus – 1 etatas.

Pravieniškių PN Sveikatos priežiūros tarnybai yra skirta iš viso 41,5 etato: Sveikatos priežiūros tarnybos viršininko – 1 etatas (užimtas), sveikatos priežiūros tarnybos viršininko pavaduotojas – 1 etatas (laisvas), vidaus ligų gydytojo – 3 etatai (numatyti etatai užimti), šeimos gydytojo – 1 etatas (užimtas), gydytojo psichiatro – 3 etatai (1,5 etato laisvo), gydytojo radiologo – 1 etatas (užimtas), odontologo – 3 etatai (numatyti etatai užimti), vyriausiojo slaugos administratoriaus – 1 etatas (užimtas), bendrosios praktikos slaugytojų – 21,5 etato (numatyti slaugytojų etatai užimti), klinikos laboranto – 1,5 etato (0,25 etato laisva), radiologijos laboranto – 1 etatas (užimtas), pagalbinis darbuotojas, atliekantis dezinfekciją, – 1 etatas (užimtas), vaistininko – 0,5 etato (0,25 etato laisva), farmakotekniko – 1 etatas (užimtas), slaugos padėjėjo – 1 etatas (0,5 etato laisva).

Tačiau, pagal Sveikatos priežiūros tarnybų tipinius normatyvus, Pravieniškių PN papildomai turėtų būti: vidaus ligų gydytojo – 1,5 etato, gydytojo psichoterapeuto – 0,75 etato, klinikinio psichologo – 0,75 etato, vaistininko – 0,5 etato.

Atsižvelgiant į tai, darytina išvada, kad abiejose įstaigose Sveikatos priežiūros tarnybose etatai patvirtinti nesivadovaujant Sveikatos priežiūros tarnybų etatų tipiniais normatyvais;

16.2.2. dėl patvirtintų, bet neužimtų arba iš dalies užimtų etatų abiejų įstaigų Sveikatos priežiūros tarnybos gali būti nepajėgios teikti visas numatytas teikti sveikatos priežiūros paslaugas įstaigose kalinamiems asmenims, todėl kyla abejonių dėl sveikatos priežiūros paslaugų prieinamumo užtikrinimo pagal nustatytą teisinį reglamentavimą.

17. Dėl įrašų sveikatos istorijose

17.1. BVK 174 str. 1 dalyje nustatyta, kad asmens sveikatos priežiūra pataisos įstaigose bei areštinėse organizuojama ir atliekama pagal Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos įstatymus. Pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatymo 14 str. 1 dalyje reglamentuota, kad pacientui nuo 16 metų sveikatos priežiūros paslaugos teikiamos tik su jo sutikimu, išskyrus būtiniosios medicinos pagalbos paslaugų teikimo atvejus, kai pacientas negali savo valios išreikšti pats. Pažymėtina, kad paciento valia turi būti patvirtinta jo parašu paciento mediciniuose

dokumentuose. Šiame įstatyme ir atitinkamuose įgyvendinamuosiuose teisės aktuose taip pat nustatyti reikalavimai sutikimui dėl sveikatos priežiūros paslaugų teikimo. Pažymėtina, kad asmens sutikimas su skiriamu gydymu ar procedūra būtų aiškiau suprantamas, jeigu kiekvienu konkrečiu atveju sveikatos istorijoje būtų daromas įrašas, kurį asmuo patvirtintų parašu. Tokiu būdu ne tik nuteistieji, bet ir įstaiga išvengtų galimų abejonių ir ginčų dėl tinkamo supažindinimo su skiriamu gydymu (procedūra) bei asmens sutikimo fakto.

17.2. Patikrinimų Kybartų ir Pravieniškių PN metu, susipažįstant su atsitiktine tvarka išrinktomis nuteistųjų sveikatos istorijomis, pastebėta, kad sveikatos istorijose nėra pacientų sutikimą patvirtinančių įrašų ir parašų dėl sveikatos patikrinimo, gydytojo apžiūros, paskirto gydymo ir t. t. Paaiškėjo, kad atvykę į įkalinimo įstaigą nuteistieji pasirašo išankstinį sutikimą dėl gydymo, bet vėliau, skiriant gydymą arba procedūras, rašytinis sutikimas kaskart negaunamas. Iš įrašų sveikatos istorijose nustatyta, kad pastaba su paciento parašu įrašoma tik tada, kai jis atsisako gydymo arba procedūros.

MAITINIMO ORGANIZAVIMAS

18. *Dėl paros maitinimo išlaidų normos*

18.1. BVK 173 str. 4 punkte numatyta, jog arešto, terminuoto laisvės atėmimo ir laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės atliekantys nuteistieji gauna maistą pagal fiziologines mitybos normas ir, kiek tai įmanoma, atitinkantį jų religinius įsitikinimus, o nuteistieji, kuriems pagal gydytojų išvadas paskirtas racionalus maitinimas, – pagal racionalaus maitinimo normas. Maistu šie nuteistieji aprūpinami nemokamai. Suimtieji ir nuteistieji tardymo izoliatoriuose, pataisos namuose ir kalėjimuose maitinami vadovaujantis Skiriamų maisto produktų vidutiniai paros kiekiai ir paros maitinimo išlaidų normomis ir Maitinimo organizavimo taisyklėmis.

Pagal Skiriamų maisto produktų vidutinių paros kiekių ir paros maitinimo išlaidų normų 2.1 papunktyje nustatytą reguliavimą, maitinimo išlaidos skaičiuojamos atsižvelgiant į skirtingas kalinamų asmenų grupes, t. y. dirbantiems vyrams, nedirbantiems vyrams, dirbančioms moterims, nedirbančioms moterims, nepilnamečiams, nėščioms moterims, krūtimi maitinančioms moterims, kūdikiams, nuteistiesiems pagal medicininės indikacijas. Pavyzdžiui, 2.1.1 papunktyje numatyta, kad paros maitinimo išlaidų norma vienam dirbančiam vyrui, laikomam kardomojo kalinimo ar laisvės atėmimo vietoje, yra nuo 1,35 euro iki 1,90 euro, o nedirbančiam vyrui – nuo 1,05 euro iki 1,45 euro.

18.2. Patikrinimų metu nustatyta:

18.2.1. abiejų įstaigų nuteistieji buvo itin nepatenkinti maisto kiekiu ir kokybe. Kalinami asmenys teigė, kad jų netenkina nei maisto kokybė, nei kiekis. Nuteistųjų manymu, neįmanoma užtikrinti visaverčio maitinimo, kuomet pagal galiojančią teisinį reguliavimą jų maitinimui per parą skiriama itin maža pinigų suma (nuo 1,05 iki 1,90 euro). Tačiau įkalinimo įstaigų administracijų darbuotojai nurodė, kad nuteistieji yra maitinami pagal Kalėjimų departamento patvirtintus valgiaraščius, kurie yra parengti laikantis teisės aktų reikalavimų;

18.2.2. teisės aktas (Skiriamų maisto produktų vidutiniai paros kiekiai ir paros maitinimo išlaidų normos), numatantis paros maitinimo išlaidų normas, paskutinį kartą buvo keistas 2015 metais, tačiau 2.1 papunktyje nustatyta paros maitinimo išlaidų norma paskutinį kartą buvo keista prieš dešimt metų, t. y. 2007-aisiais. Atkreiptinas dėmesys, kad per tą laikotarpį maisto produktų kainos keitėsi kelis kartus, tačiau paros maitinimo išlaidų norma nebuvo pakeista atsižvelgiant į Lietuvoje pakitusias maisto produktų kainas. Todėl darytina išvada, kad nuteistiesiems galimai nėra užtikrinamas visavertis kokybiškas maitinimas, kuomet paros maitinimo išlaidos vienam asmeniui nesiekia net 2 eurų.

19. *Dėl dietinio arba specialaus maitinimo užtikrinimo*

19.1. BVK 173 str. 4 punkte, be kita ko, numatyta, jog nuteistieji, kuriems pagal gydytojų išvadas paskirtas racionalus maitinimas, turi būti maitinami pagal racionalaus maitinimo normas. Suimtieji ir nuteistieji, kuriems kalinimo įstaigos gydantis gydytojas, atsižvelgdamas į pacientams

patvirtintų ligų ar sveikatos sutrikimų diagnozes, paskyrė dietinį maitinimą – pagal dietinio maitinimo valgiaraščius (Maitinimo organizavimo taisyklių 7 p). Būtinybė užtikrinti tinkamą nuteistųjų ir suimtųjų maitinimą taip pat įtvirtinta tarptautiniuose dokumentuose. Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacijose šalims narėms Nr. R (2006)2 „Dėl Europos kalėjimų taisyklių“ nurodyta, kad kiekvienam kaliniui turi būti pateikiamas visavertis maistas, atitinkantis jų lytį, amžių, sveikatą, fizinę būklę, religiją, kultūrą ir jų darbo pobūdį, maisto pateikimas turi atitikti higienos reikalavimus, kaliniai turi būti maitinami 3 kartus per dieną, tarp kiekvieno maitinimo nustatant racionalius intervalus (22.1, 22.3, 22.4 punktai).

19.2. Patikrinimų metu nustatyta:

19.2.1. abiejose įstaigose laikomiems nuteistiesiems užtikrinamas dietinis maitinimas esant medicininėms indikacijoms;

19.2.1. specialus maitinimas pagal religinius ir (arba) kultūrinius įsitikinimus abiejose įstaigose laikomiems nuteistiesiems yra prieinamas. Nuteistiesiems siūloma rinktis valgiaraštį, kuris yra sudarytas vegetarams, bei nusipirkti vištienos produktų įkalinimo įstaigų parduotuvėse. Kalbinti nuteistieji, kuriems aktualus specialus maitinimas pagal religinius ir (arba) kultūrinius įsitikinimus, nusiskundimų neturėjo.

20. Dėl maitinimo organizavimo

20.1. Maitinimo organizavimo taisyklėse nustatyta, kad maitinimą organizuoja kalinimo įstaigos administracija (5 punktas). Maistą būtina saugoti nuo užteršimo jo ruošimo, tvarkymo ir perdirbimo metu. Įrankiai, įranga ir konstrukcijos turi būti švarios, prižiūrimos taip, kad neterštų maisto (Maitinimo organizavimo taisyklių 18 punktas). Išduoti pagamintą maistą leidžia kalinimo įstaigos direktoriaus budintysis padėjėjas, remdamasis šios įstaigos Sveikatos priežiūros tarnybos darbuotojų juslinio patikrinimo rezultatais, įrašytais pagaminto maisto kokybės įvertinimo žurnale. Be Sveikatos priežiūros tarnybos darbuotojų juslinio patikrinimo ir kalinimo įstaigos direktoriaus budinčiojo padėjėjo leidimo išduoti maistą draudžiama (Maitinimo organizavimo taisyklių 20 punktas).

Pagal Reglamento dėl maisto produktų higienos 2 priedą, maisto patalpos turi būti švarios, suremontuotos ir geros būklės (1 skyrius 1 punktas); maisto patalpos turi užtikrinti, kad maisto produktai laikomi tinkamomis kontroliuojamomis temperatūros režimo ir sandėliavimui tinkamomis pakankamos talpos sąlygomis (1 skyrius 2 punktas c dalis); turi būti įrengta tinkama ir pakankama natūrali ir mechaninė ventiliacija (1 skyrius 5 punktas).

Tinkamumo vartoti terminai turi garantuoti maisto saugą ir kokybę nurodytomis laikymo sąlygomis. Tinkamumo vartoti terminus nustato maisto gamintojas, remdamasis laboratorinių tyrimų duomenimis. Parduoti maistą, kai jo tinkamumo vartoti terminas pasibaigęs, draudžiama (HN „Maisto higiena“ 29 punktas).

Prieš darbą su nesupakuotu maistu, skirtu vartoti neapdorojus šiluma ir (arba) nenuplovus, darbuotojai privalo kruopščiai nusiplauti ir (ar) dezinfekuoti rankas (HN „Maisto higiena“ 18 punktas). Be to, darbuotojai dirbantys su maistu taip pat privalo laikytis rankų plovimo taisyklių, higienos reikalavimų dalinant maistą, pavyzdžiui, plauti / dezinfekuoti rankas, mūvėti apsaugines pirštines (Geros higienos praktikos taisyklių 6 skyrius).

Pagal Patalpų aprūpinimo baldais ir kitu inventoriumi normų 11.11 papunktį, valgykloje, be kita ko, turi būti dubenėlis ir lėkštė antram patiekalui.

20.2. Patikrinimų metu nustatyta:

20.2.1. abiejose kalinimo įstaigose įrenginiai maisto ruošimo patalpose ir stalo įrankiai buvo švarūs ir tvarkingi;

20.2.2. abiejose įstaigose darbuotojai, dirbdami su nesupakuotu maistu, plovė ir dezinfekavo rankas;

20.2.3. abiejose įstaigose maistą dalinę darbuotojai mūvėjo apsaugines pirštines, maistą į indus dėjo specialiais įrankiais;

20.2.4. nė vienoje iš aplankytų įstaigų nenustatyta maisto produktų vartojimo terminų pažeidimų;

20.2.5. nė vienoje iš aplankyto įkalinimo įstaigoje maistas nėra tikrinamas sveikatos priežiūros specialisto prieš išduodant jį nuteistiesiems;

20.2.6. Pravieniškių PN 2-ojo sektoriaus maisto sandėliavimo patalpose nebuvo užtikrinta švara bei tinkama temperatūra (mėsos laikymo patalpoje);

20.2.7. Kybartų PN nuteistieji skundėsi, kad antras patiekalas dedamas į dubenėlius, o ne į lėkštes.

21. Dėl kai kurių maisto produktų kokybės ir skonio

21.1. Tinkamo maitinimo užtikrinimas laisvės apribojimo vietose laikomiems asmenims yra viena pagrindinių jų teisių. Kiekvienam kaliniui turi būti pateikiamas visavertis maistas, atitinkantis jų lytį, amžių, sveikatą, fizinę būklę, religiją, kultūrą ir jų darbo pobūdį (Europos kalnimo taisyklių 22.1 punktas). Pagal Maitinimo organizavimo taisyklių 20 p., išduoti pagamintą maistą leidžia kalnimo įstaigos direktoriaus budintysis padėjėjas, remdamasis šios įstaigos Sveikatos priežiūros tarnybos darbuotojų juslinio patikrinimo rezultatais, įrašytais pagaminto maisto kokybės įvertinimo žurnale. Be Sveikatos priežiūros tarnybos darbuotojų juslinio patikrinimo ir kalnimo įstaigos direktoriaus budinčiojo padėjėjo leidimo išduoti maistą draudžiama. Taisyklių 261 punkte numatyta, jog „išduodamo pagaminto maisto juslinio patikrinimo rezultatai įrašomi į Pagaminto maisto kokybės įvertinimo žurnalą“. Maitinimo organizavimo taisyklių 1 priede *Maisto produktų, skirtų suimtiesiems ir nuteistiesiems maitinti, keitimo kitais produktais normos* nustatyta, kad šviežias daržoves galima keisti raugintomis ir sūdytomis daržovėmis, džiovintomis daržovėmis, konservuotomis daržovėmis.

21.2. Patikrinimo metu nustatyta:

21.2.1. Kalėjimų departamento patvirtintuose valgiaraščiuose, pavyzdžiui, dirbantiems vyrams, numatyta galimybė gauti tik šviežių kopūstų salotų (9 kartus per mėnesį), o iš daržovių – tik agurkų (14 kartų per mėnesį), kuriuos įstaigos nuolat tiekia raugintus. Atsižvelgiant į tai, darytina išvada, kad nuteistieji šviežių daržovių (šviežių kopūstų salotų) faktiškai gauna tik 9 kartus per mėnesį.

21.2.2. Nemažai nuteistųjų skundėsi, jog šiltuoju metų laiku negauna sezoninių šviežių daržovių, nes ištisus metus yra tiekiami tik rauginti agurkai, kurių kokybė bei skonio ir kvapo savybės jų netenkina. Tačiau žurnale, kuriame fiksuojami pagaminto maisto juslinio patikrinimo rezultatai, nėra pažymėta jokių trūkumų, susijusių su įstaigai tiekiamais raugintais agurkais. Vis dėlto virtuvės darbuotojai patvirtino, kad nuolat gauna nusiskundimų dėl tiekiamų raugintų agurkų.

21.2.3. Atsižvelgiant į tai, kas išdėstyta pirmiau, pažymėtina, kad nuteistiesiems turėtų būti tiekiami įvairesnių sezoninių daržovių, pvz., ne tik rauginti agurkai arba šviežių kopūstų salotos, bet ir pomidorų bei kitų šviežių daržovių.

22. Dėl sąlygų gamintis maistą

22.1. Pagal nustatytą teisinį reglamentavimą, laisvės atėmimo įstaigos privalo užtikrinti tinkamą kalnimo asmenų materialinį buitinį aprūpinimą. BVK 173 str. 1 dalyje įtvirtinta, kad arešto, terminuoto laisvės atėmimo ir laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmes atliekantiems nuteistiesiems užtikrinamos reikiamos gyvenamųjų patalpų ir buties sąlygos, atitinkančios Lietuvos Respublikos higienos normas. Higienos norma 134:2015 12 punkte nustatyta, kad laisvės atėmimo vietos patalpos ir jose esantys įrenginiai (įranga) turi būti techniškai tvarkingi, įrengti ir prižiūrimi taip, kad juos naudojant būtų išvengta nelaimingų atsitikimų. Bendrojo naudojimo laisvės atėmimo vietos patalpos, jose esantys įrenginiai, inventorių turi būti švarūs, valomi laisvės atėmimo vietos vadovo nustatyta tvarka (Higienos norma 134:2015 34 punktas).

22.2. Patikrinimų metu nustatyta:

22.2.1. nė vienoje įkalinimo įstaigoje nuteistieji nesiskundė dėl sąlygų gamintis maistą;

22.2.2. Kybartų PN 1-ojo būrio virtuvėlėje nebuvo orkaitės; Pravieniškių PN 3-ojo sektoriaus 8-ojo būrio virtuvėlėje nebuvo orkaitės ir mikrobanginės, 2-ojo sektoriaus 11-ojo būrio virtuvėlėje taip pat nebuvo orkaitės ir mikrobanginės, 2-ojo sektoriaus, kuriame laikomi nuteistieji

iki gyvos galvos, virtuvėlėje nebuvo orkaitės; 2-ojo sektoriaus Drausmės grupėje nebuvo įrengtos virtuvėlės (kitų sektorių Drausmės grupėse virtuvėlės buvo įrengtos).

DARBAS, MOKYMASIS, RELIGIJA IR LAISVALAIKIS

23. Dėl nuteistųjų darbo

23.1. Pagal BVK 111 straipsnį, nuteistųjų darbas yra viena iš nuteistųjų pataisos priemonių. BVK 125 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta laisvės atėmimo bausmę atliekančio nuteistojo pareiga dirbti, jeigu jam darbą siūlo pataisos įstaigos administracija, taip pat pataisos įstaigos administracija privalo užtikrinti, kad nuteistieji būtų įtraukiami į darbą atsižvelgiant į jų darbingumą ir, kiek galima, į turimą specialybę. Išimtis dėl šios pareigos vykdymo nustatytos BVK 125 straipsnio 2 dalyje (nuteistieji neįgalieji, sulaukę valstybinės socialinio draudimo senatvės pensijos amžiaus, ir ribotai pakaltinami nuteistieji į darbą gali būti įtraukiami tik rašytiniu jų sutikimu, kai yra tam neprieštaraujanti gydytojų išvada ir laisvų darbo vietų) ir 167 straipsnio 3 dalyje (laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmę atliekantys nuteistieji gali dirbti, jeigu patys to pageidauja, kalėjimo arba pataisos namų administracijos parinktą darbą).

Pagal Vidaus tvarkos taisyklių 129 punktą, nuteistųjų darbą pataisos įstaigose reikia vertinti kaip teigiamą jų ugdymą, mokymo elementą. Vidaus tvarkos taisyklių 130 punkte nustatyta, kad nuteistuosius būtina aprūpinti tinkamu naudingumu darbu arba organizuoti jiems kitą tikslingą veiklą, kad jie būtų užimti visą darbo dieną, o pagal 131–133 straipsnius – svarbu palaikyti arba vystyti nuteistojo gebėjimus užsidirbti pragyvenimui išėjus į laisvę; nuteistiesiems turi būti suteikta galimybė pasirinkti tokią darbinę veiklą, kurioje jie norėtų dalyvauti, o pats darbo organizavimas bei metodai turi atitikti šiuolaikinio darbo standartus ir technologiją.

Europos kalinimo taisyklių 26 punkte nurodoma, kad darbą kalėjime reikėtų vertinti kaip pozityvų kalinimo režimo elementą.

23.2. LVAT praktikoje yra išaiškinta, kad pagrindinis darbo kaip pataisos priemonės tikslas – paruošti asmenį integracijai į visuomenę bei išmokyti nuteistąjį gyvenimo tikslų siekti teisėtais būdais ir priemonėmis (pvz., 2011 m. gegužės 27 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A¹⁴⁶-1396/2011). Nuteistųjų darbas yra esminis nuteistųjų laisvės atėmimu resocializacijos elementas ir turi didelę reikšmę jų pataisos procese (pvz., 2012 m. spalio 18 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A¹⁴⁶-1956/2012). Pagal Administracinių teismų praktiką, pataisos įstaigų administracijai teisės aktai nenustato imperatyvios pareigos įtraukti besąlygiškai visus nuteistuosius, net ir norinčius dirbti, į darbo sąrašus, nėra nustatytos sąlygos ar kriterijai, kuriems esant visiems be išimties nuteistiesiems būtų garantuojamas darbas (pvz., 2014 m. vasario 21 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A⁷⁵⁶-407/2014)¹.

23.3. Pagal CPT, kalinių gerovei yra ypatingai svarbi tinkama veiklos programa (darbas, mokslas, sportas, t. t.) (Ištrauka iš Antrosios bendrosios ataskaitos [CPT/Inf (92) 3], 47 punktas).

23.4. Vizitų metu Kybartų ir Pravieniškių PN nustatyta, kad:

23.4.1. Kybartų PN yra sudarytos sąlygos ir galimybės nuteistiesiems pagal pageidavimą ir darbinę kompetenciją dirbti įstaigos ūkio skyriuje (dirba 46 nuteistieji) ir VI „Mūsų amatai“ (dirba 10 nuteistųjų);

23.4.2. Pravieniškių PN nuteistieji įdarbinti atlikti ūkinio aptarnavimo darbus (dirba 247 nuteistieji), valstybės įmonėje prie pataisos namų (įdarbinti 631 nuteistieji) ir pagal socialinės partnerystės sutartį (dirba 8 nuteistieji);

23.4.3. iš nuteistųjų negauta nusiskundimų, kad jiems nėra sudaromos sąlygos ir galimybės dirbti, visų kalbintų nuteistųjų teigimu, jiems išreiškus pageidavimą dirbant save realizuoti, pataisos įstaigų administracijos pagal turimas galimybes juos įdarbina (Kybartų ir Pravieniškių PN).

23.5. Taigi, abiejų pataisos įstaigų (Kybartų ir Pravieniškių PN) administracijos imasi priemonių, kad nuteistiesiems būtų palaikomi ir vystomi gebėjimai dirbti bei užsidirbti. Pagal

¹ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2017 m. gegužės 9 d. nutartis Nr. A-542-146/2017.

galimybes yra siekiama sudaryti kalnamiams sąlygas pasirinkti tokią darbinę veiklą, kurioje jie norėtų dalyvauti.

24. Dėl nuteistųjų mokymosi (ugdymo)

24.1. Pagal BVK 147 straipsnio 2 dalį, vyresnių negu šešiolikos metų nuteistųjų bendrasis ugdymas organizuojamas rašytiniu jų pageidavimu (neįgaliųjų ar ribotai pakaltinamų – jų pageidavimu, pataisos įstaigos administracijos sutikimu ir gydytojo leidimu). BVK 148 straipsnio 1 ir 2 dalyse įtvirtinta, kad pataisos įstaigose ir valstybės įmonėse prie pataisos įstaigų gali būti organizuojamas nuteistųjų profesinis mokymas. Nuteistieji turi teisę pasirinkti profesiją, kurios mokysis pagal pataisos įstaigos administracijos pateiktą sąrašą ir turimą mokymo bazę.

24.2. Vizitų metu Kybartų ir Pravieniškių PN išsiaiškinta, kad:

24.2.1. Kybartų PN yra sudariusi sąlygas mokytis: 88 nuteistiesiems – Marijampolės profesinio rengimo centre, 115 nuteistųjų – Vilkaviškio rajono Kybartų suaugusiųjų mokykloje. – Profesinio mokymo metu nuteistieji įgyja staliaus, apdailininko ir suvirintojo profesijas;

24.2.2. Pravieniškių PN sudariusi sąlygas mokytis: bendrojo ugdymo mokykloje (Kaišiadorių suaugusiųjų ir jaunimo mokykla) – 315 nuteistųjų, o profesinio mokymo (Elektrėnų profesinio mokymo centras, Karaliaus Mindaugo profesinio mokymo centras ir Kaišiadorių technologijų ir verslo mokykla) – 409 nuteistiesiems. Profesinio mokymo metu nuteistieji įgyja kompiuterio operatoriaus, siuvinų gamintojo, odinių gaminių taisytojo, avalynės gamintojo ir baldų apmušėjo profesijas;

24.2.3. negauta nuteistųjų nusiskundimų dėl jiems nesudaromų arba netinkamai sudaromų sąlygų įgyti bendrąjį ugdymą ir profesinį mokymą (Kybartų ir Pravieniškių PN).

24.3. Taigi, abiejų pataisos įstaigų (Kybartų ir Pravieniškių PN) administracijos organizuoja nuteistųjų bendrąjį ugdymą ir profesinį mokymą bei stengiasi, kad kuo daugiau nuteistųjų mokytųsi.

25. Dėl religijos išpažinimo

25.1. Pagal BVK 106 straipsnio 1–3 dalis, tikintys nuteistieji turi teisę dienotvarkėje numatyto laisvalaikio metu pataisos įstaigose vieni arba kartu su kitais nuteistaisiais atlikti religines apeigas, netrukdam kitų nuteistųjų poilsiui, o esant nuteistųjų grupiniam pageidavimui, suderinus su pataisos įstaigos administracija, religinėms apeigoms atlikti gali būti pakviestas dvasininkas.

25.2. Nuteistieji, atliekantys laisvės atėmimo bausmę, negali naudotis absoliučiomis teisėmis pagal savo norus ar religinius įsitikinimus, nes šias teises riboja teisės aktuose nustatytos pareigos bei draudimai, kurių nuteistieji privalo laikytis. Galiojantis teisinis reglamentavimas ir jo taikymas praktikoje suteikia teisę pataisos įstaigoje kalnamiams asmenims vieniems ar su kitais nuteistaisiais atlikti religines apeigas, tačiau šie asmenys kartu su kitais tikinčiaisiais turi būti pateikę prašymą pataisos namų administracijai įrengti religinių apeigų patalpas ar pakviesti tikėjimo dvasininką (pvz., LVAT 2017 m. kovo 20 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-1081-520/2017).

25.3. Vizitų metu Kybartų ir Pravieniškių PN, nustatyta, kad:

25.3.1. įstaigose nuteistiesiems yra sudarytos sąlygos išpažinti savo tikėjimą (lankosi dvasininkai, įrengtos koplyčios) (Kybartų ir Pravieniškių PN);

25.3.2. nuteistųjų teigimu, nėra kliūčių laisvalaikio metu praktikuoti jiems priimtina religiją (Kybartų ir Pravieniškių PN).

25.4. Taigi, pataisos įstaigos (Kybartų ir Pravieniškių PN) savo veikimu ar neveikimu nepažeidžia tikinčių nuteistųjų teisių ar teisėtų interesų, nevaržo, neriboja religinės laisvės, įsitikinimų.

26. Dėl nuteistųjų laisvalaikio

26.1. Siekiant visiems nuteistiesiems užtikrinti galimybes užsiimti prasminga veikla bei sudaryti tinkamas sąlygas jų socialinei reabilitacijai, BVK 8 straipsnio 1 dalyje įtvirtintas bausmių vykdymo individualizavimo ir visuomenės dalyvavimo nuteistųjų pataisos procese principas,

numatant, kad pataisos priemonės nuteistiesiems taikomos atsižvelgiant į jų asmenybę bei elgesį bausmės atlikimo metu, taip pat į padarytos nusikalstamos veikos pavojingumą ir pobūdį. Vidaus tvarkos taisyklių 130 punkte reglamentuota pataisos įstaigos pareiga aprūpinti nuteistąjį tinkamu naudingu darbu, taip pat įtvirtinta, kad pataisos įstaiga nuteistiesiems turi organizuoti ir kitą jiems tikslingą veiklą, kad jie būtų užimti visą dieną.

26.2. CPT standartuose pabrėžiama būtinybė siekti, kad suimtiesiems būtų užtikrinta galimybė pakankamą dienos dalį praleisti ne kameroje ir užsiimti įvairia prasminga veikla. (Antrosios bendrosios ataskaitos [CPT/Inf (92) 3] 47 punktas).

CPT yra konstatavusi, kad visiems kaliniams, įskaitant suimtuosius, būtų užtikrintas jų poreikiams pritaikytas režimas bei įvairialypės veiklos už kameros ribų programa, t. y. įvairūs švietimo, sporto, laisvalaikio grupiniai ir individualūs užsiėmimai (2004 m. vasario 17–24 d. vizito ataskaitos [CPT/Inf (2006) 9] 79 punktas, 2008 m. balandžio 21–30 d. vizito ataskaitos [CPT/Inf (2009) 22] 53–55 punktai, 2010 m. birželio 14–18 d. vizito ataskaitos [CPT/Inf (2011) 17] 41 punktas, 2012 m. lapkričio 27 d. – gruodžio 4 d. vizito ataskaitos [CPT/Inf (2014) 18] 61 punktas).

26.3. Vizitų metu Kybartų ir Pravieniškių PN nustatyta, kad:

26.3.1. Kybartų PN yra organizavusi šiuos renginius, seminarus, iniciatyvas, akcijas ir pan.: nardų, šachmatų, stalo teniso, prisitraukimų prie skersinio turnyrus, krepšinio turnyrą 3 x 3, futbolo turnyrą 6 x 6; seminarą apie istoriją, skirtą Sausio 13-osios minėjimui, Lietuvos valstybės atkūrimo dienos minėjimą, Visuomenės sveikatingumo biuro seminarą „Žalingi įpročiai“, seminarą apie narkotikų daromą žalą, Žemės dienos minėjimą, nuteistųjų pagamintų inkilų kėlimo Kybartų miestelyje šventę, grupės „Vyšnios“ koncertą, vaismedžių ir dekoratyvių medelių sodinimo būsimoje nuteistųjų laisvalaikio oazėje dieną ir kt.;

26.3.2. Pravieniškių PN suorganizuoti tokie renginiai: futbolo turnyras „Žiema 2017“, stalo teniso turnyras „Žiema 2017“, biliardo turnyras, rašinių konkursas „Aš prisimenu, kodėl esu laisvas“, skirtas Laisvės gynėjų dienai atminti, originaliausios Gedimino pilies konkursas, skirtas Laisvės gynėjų dienai atminti, eilėraščių konkursas „Meilė žmogui – meilė Lietuvai“, skirtas šv. Valentino dienai bei Valstybės nepriklausomybės dienai paminėti, Užgavėnių šventė, humoro popietė su „Brasta ir Ko“, skirta Tarptautinei juoko dienai paminėti ir kt. Taip pat organizuoti koncertai ir kitokio pobūdžio kultūriniai renginiai: grupės „Olialia pupytės“ koncertas, paskaita „Pažintis su Tadžikistanu“ ir kt.; kiekvieną antradienį vyksta proto mūšiai „Auksinis protas“; ;

26.3.3. Įrengtos krepšinio, futbolo ir lauko tinklinio aikštelės, sporto salės su treniruokliais, atskiros stoginės treniruoklių aikštelės. Nuteistieji turi judėjimo laisvę po bendrojo naudojimo patalpas, lokalinio sektoriaus teritoriją, pasivaikščiojimo kiemelius, gali užsiimti kita leistina veikla (Kybartų ir Pravieniškių PN);

26.3.4. 2017 metais pataisos įstaigų administracijoms (Kybartų ir Pravieniškių PN) nuteistieji nėra teikę pagrįstų skundų dėl nevykdomo ar blogai vykdomo jų užimtumo.

26.4. Taigi, abiejose lankytose pataisos įstaigose (Kybartų ir Pravieniškių PN) yra organizuojama įvairi nuteistiesiems skirta veikla, taip pat vykdomos įvairios edukacinės ir asmenybės lavinamosios programos. Visi norintys nuteistieji gali pasinaudoti savo teise dalyvauti pataisos įstaigų organizuojamose renginiuose.

TEISĖ GAUTI INFORMACIJĄ IR TEIKTI KREIPIMUSIS

27. Dėl tinkamo informacijos teikimo

27.1. BVK 46 straipsnio 2 dalyje numatyta, kad laisvės apribojimo bausmę vykdanči institucija ne vėliau kaip per penkias darbo dienas nuo nuosprendžio nuorašo gavimo išsikviečia nuteistąjį ir pasirašytinai supažindina jį su laisvės apribojimo bausmės atlikimo tvarka, paskirtų draudimų ir įpareigojimų vykdymo tvarka ir sąlygomis, atsiskaitymo už draudimų ir įpareigojimų vykdymą tvarka. BVK 11 straipsnio 1 dalies 1 punkte yra nustatyta jų teisė – gauti rašytinę informaciją apie bausmės atlikimo tvarką ir sąlygas; apie savo teises bei pareigas; ši informacija turi būti pateikta lietuvių kalba arba nuteistojo gimtąja kalba, arba ta kalba, kurią nuteistasis supranta.

27.2. LVAT nurodo, kad pareiga suimtuosius pasirašytinai supažindinti su jų teisėmis, pareigomis ir draudimais neturi būti aiškinama kaip apimanti pareigą juos supažindinti ir su visais teisės aktais, kurie suimtajam galbūt kada nors bus aktualūs. Tiesiogiai su kasdiene nuteistųjų veikla pataisos įstaigoje nesusiję teisės aktai, pvz., Lietuvos higienos normų nuostatos, reguliuojančios laisvės atėmimo vietų įrengimą ir eksploatavimą, suimtiesiems jokių teisių ar pareigų tiesiogiai nesukuria. Taigi, pataisos įstaigos neturi pareigos savo iniciatyva supažindinti nuteistųjų su tokiais nuostatomis, ypač atsižvelgiant į tai, kad nuteistieji pasirašytinai supažindinami su jų tiesioginėmis teisėmis, pareigomis, draudimais ir atsakomybe, taikomomis pataisos įstaigose. Teisės aktai yra skelbiami viešai ir nuteistiesiems prieinami. Pataisos įstaigos negali nuteistiesiems sudaryti kliūčių susipažinti su teisės aktais arba gauti teisinę pagalbą, o patys nuteistieji turi imtis aktyvių veiksmų teisės aktams gauti (pvz., atlikti paiešką bibliotekoje, teikti prašymus) (pvz., LVAT 2017 m. balandžio 25 d. nutartis Nr. A-532-662/2017).

Taip pat nurodoma, kad išsilavinimo nebuvimas arba jo stoka savaime negali būti laikoma aplinkybe, siekiant pateisinti teisės aktų nesuvokimą (pvz., LVAT 2017 m. balandžio 19 d. nutartis Nr. Nr. A-550-756/2017).

27.3. CPT ataskaitoje numatyta, kad asmenų, iš kurių atimta laisvė, teisės netenka vertės, jeigu šie asmenys nežino savo teisių; todėl svarbu, kad asmenys būtų jiems suprantama kalba supažindinti su jų teisėmis. Siekiant tai užtikrinti, turi būti pateikiamas informacinis lapelis, kuriame paprastai ir aiškiai išdėstytos jų teisės. Be to, tokie asmenys turi pasirašyti pažymą, įrodančią, kad jie buvo informuoti apie savo teises (Dvyliktosios bendrosios ataskaitos [CPT/Inf (2002) 15] 44 punktas).

27.4. Vizitų metu Kybartų ir Pravieniškių PN nustatyta, kad:

27.4.1. nuteistiesiems pateikiama aktualiausia informacija apie jų buvimo pataisos namuose tvarką ir sąlygas bei nuteistųjų teises, pareigas, draudimus ir atsakomybę. Nuteistieji supažindinami su dienotvarkė, *inter alia* su teisėmis gauti informaciją apie jų teisinę padėtį, teisę susitikti su gynėju, teisę teikti pasiūlymus, prašymus (pareiškimus), peticijas ir skundus, teisę įsigyti literatūros, teisę susirašinėti ir teisę paskambinti telefonu, apie sveikatos priežiūros paslaugų teikimo tvarką; jiems pateikiamas daiktų ir reikmenų, kuriuos leidžiama turėti laisvės atėmimo bausmę atliekantiems nuteistiesiems, sąrašas (Kybartų ir Pravieniškių PN);

27.4.3. kilus klausimų, neaiškumų ir pan., nuteistieji visuomet gali kreiptis į savo būrio viršininką, kuris jiems operatyviai ir kompetentingai padeda išspręsti klausimus (Kybartų ir Pravieniškių PN);

27.4.4. nuteistieji žino BVK ir Vidaus tvarkos taisyklių turinį (Kybartų ir Pravieniškių PN).

27.5. Taigi, abiejų pataisos įstaigų (Kybartų ir Pravieniškių PN) administracijos nuteistuosius su jų teisėmis, pareigomis ir draudimais supažindina tinkamai.

28. *Dėl galimybės teikti kreipimusis*

28.1. Teisė teikti kreipimusis yra viena iš nuteistųjų teisių, įtvirtinta BVK 11 straipsnio 1 dalies 2 punkte: nuteistieji turi teisę kreiptis su pasiūlymais, prašymais (pareiškimais), peticijomis ir skundais į bausmės vykdymo ar kitų valstybės ir savivaldybių institucijų pareigūnus ir tarnautojus, nevyriausybinės organizacijas ar tarptautines institucijas.

BVK 100 straipsnio 1–7 dalyse išdėstyta, į ką nuteistieji turi teisę kreiptis, kaip jų kreipimaisi perduodami, kaip yra gaunami atsakymai, kokio turinio ir formos kreipimusis draudžiama teikti, taip pat ir tai, kas turi atlyginti kreipimusi siuntimo išlaidas.

28.2. CPT nurodo, kad efektyvios skundų tyrimo ir inspektavimo procedūros yra pagrindinės garantijos prieš netinkamą elgesį, taip pat pabrėžiama, kad nuteistieji turėtų galimybes pateikti skundus (tiek įstaigos administracinės sistemos viduje, tiek išoriškai) ir konfidencialiai susisiekti su atitinkamu valdžios atstovu (Devintosios bendrosios ataskaitos [CPT/Inf (99) 12] 7. Skundų tikrinimo ir inspektavimo procedūros, 36 punktas).

28.3. Nors, pagal BVK 100 str. 1 dalį, nuteistieji turi teisę kreiptis su pasiūlymais, prašymais (pareiškimais), peticijomis ir skundais į valstybės ir savivaldybių institucijų pareigūnus ir tarnautojus, nevyriausybinės organizacijas ir tarptautines institucijas, tačiau šio straipsnio 7 dalyje

nustatyta, kad siunčiamų pasiūlymų, prašymų (pareiškimų), peticijų ir skundų pašto išlaidas apmoka patys nuteistieji.

Nuteistieji gauna išmoką (pagal BVK 173 str. 7 d. – kartą per mėnesį gali būti išmokama iki 0,3 bazinės socialinės išmokos dydžio išmoka), jiems numatytos galimybės įsidarbinti, taip pat jie gali gauti reikmenų ir (arba) lėšų kitais teisėtais būdais (pagal BVK 98 str., gali gauti smulkiųjų paketų su spauda, vokais, pašto ženklais ir rašymo popieriumi; BVK 98 str. reglamentuota, kad leidžiama gauti pinigines perlaidas, o 99 str. nustatyta, jog nuteistieji turi teisę gauti ir siųsti laiškus, kuriuose taip pat gali būti siunčiami vokai, pašto ženklai ir popierius).

28.4. Seimo kontrolierius 2016-05-27 pažymoje Nr. 4D-2015/1-1795 yra konstatavęs, jog nuteistajam neturint lėšų apmokėti pašto išlaidas, siunčiant skundą (-us), yra nepagrįstai ir neteisėtai apribojama jo teisė kreiptis su pasiūlymais, prašymais (pareiškimais), peticijomis ir skundais į valstybės ir savivaldybių institucijų pareigūnus bei tarnautojus, nevyriausybinės organizacijas ir tarptautines institucijas.

Kalėjimų departamentas prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos, reaguodamas į šias Seimo kontrolieriaus pastabas, 2016-12-28 raštu Nr. 1S-5108 Seimo kontrolierių informavo, kad „pasitarimo metu Kalėjimų departamentui pavaldžių laisvės atėmimo vietų įstaigų direktoriai supažindinti su Seimo kontrolieriaus rekomendacija ir paprašyta direktorių kiekvienu atveju situaciją vertinti individualiai ir nuteistiesiems, kurie dėl nuo jų pačių nepriklausančių veiksmų yra nemokūs, sudaryti sąlygas kreiptis su pasiūlymais, prašymais (pareiškimais), peticijomis ir skundais į valstybės ir savivaldybių institucijų pareigūnus bei tarnautojus, nevyriausybinės organizacijas ir tarptautines institucijas. Pažymėtina, kad tuo nepiktnaudžiaujantiems nuteistiesiems, kai jie yra nemokūs, laisvės atėmimo vietų įstaigų administracijos sudaro sąlygas kreiptis su pasiūlymais, prašymais (pareiškimais), peticijomis ir skundais į valstybės ir savivaldybių institucijų pareigūnus bei tarnautojus, nevyriausybinės organizacijas ir tarptautines institucijas.“

28.4. Vizitų metu Kybartų ir Pravieniškių PN nustatyta, kad:

28.4.1. Kybartų ir Pravieniškių PN administracijos pagal galimybes, kiekvienu atveju individualiai įvertinusios nuteistųjų nemokumo priežastis, jiems sudaro (arba nesudaro) sąlygas kreiptis su pasiūlymais, prašymais (pareiškimais), peticijomis ir skundais į valstybės ir savivaldybių institucijų pareigūnus bei tarnautojus, nevyriausybinės organizacijas ir tarptautines institucijas. Nors abiejų pataisos namų administracijos tai sprendžia savo nuožiūra, tačiau tyrimo metu nenustatyta esant prielaidų, kad galimai pagrįsti nuteistųjų skundai nepasieks adresatų;

28.4.2. dalis kalinamųjų Kybartų PN pateikė nusiskundimų, kad būrių viršininkai iš jų nenori priimti ir registruoti skundų. Kybartų PN administracijos ir būrių viršininkų teigimu, jie tiesioginiais ar netiesioginiais savo veiksmais, tyčia ir pan. nesiekia sudaryti bei nesudaro nuteistiesiems kliūčių teikti skundus. Administracijos teigimu, pagrindinė nuteistųjų nepasitenkinimo (dėl neva būrių viršininkų nenoro priimti ir registruoti nuteistųjų skundus) priežastis yra ta, kad būrių viršininkai ne visuomet gali nedelsiant užregistruoti skundus, o atlieka šį veiksma per kelias valandas nuo skundo pateikimo momento.

Seimo kontrolierius savo 2015-01-22 ataskaitoje Nr. 2015/1-6(1) „Dėl teiktų rekomendacijų įgyvendinimo Marijampolės pataisos namuose vertinimo“ pažymėjo, kad vien tik aplinkybė, jog pataisos namų darbuotojai dokumentus registruoja ne tuo pat metu, kai juos ima iš nuteistųjų, nesuponuoja išvados, kad dėl to gali būti pažeisti teisės aktų reikalavimai, taip pat kad siekiama nepriimti ir neregistruoti nuteistųjų skundų.

Atsižvelgiant į tai, kad nuteistųjų kreipimaisi gali būti susiję su Kybartų PN darbuotojų veikla, nusiskundimais jų darbu, o pareigūnas, priimdamas sprendimus, privalo vengti šališkumo regimybės, todėl, siekiant spręsti nurodytą problemą, reikalinga užtikrinti, kad nuteistųjų kreipimaisi būtų registruojami žurnale tuo momentu, kai yra iš jų priimami;

28.4.3. Pravieniškių PN būrių viršininkai nuteistųjų teikiamus skundus registruoja tuo pačiu momentu, kai juos gauna.

28.5. Taigi, darytinis išvados, kad:

28.5.1. Kybartų ir Pravieniškių PN nuteistiesiems užtikrinama teisė kreiptis su pasiūlymais, prašymais (pareiškimais), peticijomis ir skundais į baudmės vykdymo ar kitų valstybės ir

savivaldybių institucijų pareigūnus ir tarnautojus, nevyriausybinės organizacijas ar tarptautines institucijas;

28.5.2. Kybartų PN nuteistųjų raštiški kreipimaisi nėra registruojami tuo momentu, kai iš jų yra priimami.

IV. IŠVADOS

29. Apibendrinant patikrinimo metu nustatytas aplinkybes, susijusias su nuteistų asmenų teisių padėtimi įstaigose, bei atsižvelgiant į ataskaitos II ir III dalių turinį, pažymėtini šie užfiksuoti trūkumai:

29.1. ne visose sanitarinių mazgų patalpose užtikrinamas tinkamas vėdinimas (abiejose įstaigose);

29.2. nuteistųjų gyvenamosiose patalpose esminių apšvietimo trūkumų nenustatyta, tačiau neveikė kelios apšvietimo lempos bei keliose kamerose elektros instaliacija buvo netvarkinga (abiejose įstaigose);

29.3. higienos patalpos nėra pritaikytos senyvo amžiaus nuteistųjų poreikiams (dušinėse, prausyklose ir tualetuose nėra turėklų ir ranktūrių) (abiejose įstaigose);

29.4. lokalinių sektorių sanitariniuose mazguose (tualetuose, dušinėse, prausyklose) nėra užtikrinama švara ir tinkamas vėdinimas; neveikia arba yra apgadinti sanitarinių mazgų mechanizmai (kriauklių čiaupai, dušo maišytuvai, jų rankenėlės, klozetų vandens nuleidimo mechanizmai), neužtikrinamas asmens privatumas naudojantis tualetu (nėra durų užraktų) (abiejose įstaigose);

29.5. ne visų lokalinių sektorių nuteistiesiems užtikrinama galimybė džiovinti savo rūbus ir avalynę atskirose džiovyklos patalpose (abiejose įstaigose);

29.6. ne visiems nuteistiesiems išduodamas kokybiškas minkštasis inventorių (susidėvėję rankšluosčiai, pagalvės, čiužiniai be užvalkalų iš nepralaidaus skysčiams, atsparaus paviršių valymo ir dezinfekcijos priemonėms audinio) (abiejose įstaigose);

29.7. gyvenamuosiuose kambariuose trūksta drabužiams skirtų kabyklų, spintų, nedidelių staliukų prie lovų, atsižvelgiant į kambaryje gyvenančių nuteistųjų skaičių (abiejose įstaigose);

29.8. yra neužpildytų pareigūnų etatų, kas neužtikrina optimalios apsaugos ir priežiūros (abiejose įstaigose);

29.9. bendrabučio tipo patalpose kyla didesnė rizika jose gyvenančių nuteistųjų ir juos prižiūrinčių pareigūnų saugumui, trūksta kamerų tipo patalpų (abiejose įstaigose);

29.10. nustatyti šie trūkumai, susiję su SP panaudojimu:

29.10.1. ne visur pildoma nustatytos formos Sužaloto asmens medicininės apžiūros pažyma (Pravieniškių PN 2-asis ir 3-iasis sektoriai), ne visuomet pildoma pažymos skiltis „Sužaloto asmens nurodytos aplinkybės“ (Kybartų PN, Pravieniškių PN 1-asis sektorius), asmens sveikatos istorijose ne visuomet įrašomos nuteistojo pastabos, kaip pareigūnai elgėsi SP panaudojimo metu (Kybartų PN, Pravieniškių PN 2-asis ir 3-iasis sektoriai);

29.10.2. tarnybinių patikrinimų išvadose dėl SP nenurodoma, ar taikytos SP buvo proporcingos jų taikymo tikslams (abiejose įstaigose);

29.10.3. tvarkos apraše, reglamentuojant surišimo lovos naudojimą (Kybartų PN), nenumatyta, kiek laiko asmuo būti surištas, neužtikrinamas tinkamas, nuolatinis surišto laikomo asmens stebėjimas;

29.11. ne visoms veikloms pagal įstaigos patvirtintas Sveikatos priežiūros tarnybos pareigybės yra išduoti reikiami dokumentai: Kybartų PN licencija teikti gydytojo psichiatro paslaugas panaikinta;

29.12. Sveikatos priežiūros tarnyboje dirbančių darbuotojų etatų skaičius neatitinka sveikatos priežiūros specialistų etatų skaičiaus, nustatyto Sveikatos priežiūros tarnybų tipiniuose normatyvuose; dėl patvirtintų, bet neužimtų arba iš dalies užimtų etatų Sveikatos priežiūros tarnyba gali būti nepajėgi teikti visas numatytas teikti sveikatos priežiūros paslaugas įstaigoje kalinamiems asmenims (abiejose įstaigose);

- 29.13. asmens sveikatos istorijose nėra sutikimą dėl sveikatos patikrinimo, gydytojo apžiūros, paskirto gydymo patvirtinančių įrašų ir parašų (abiejose įstaigose);
- 29.14. nuteistiesiems galimai nėra užtikrinamas visavertis kokybiškas maitinimas, kuomet paros maitinimo išlaidos vienam asmeniui nesiekia net 2 eurų (abiejose įstaigose);
- 29.15. valgykloje nėra lėkščių antram patiekalui (Kybartų PN);
- 29.16. maistas nėra tikrinamas sveikatos priežiūros specialisto prieš išduodant jį nuteistiesiems (abiejose įstaigose);
- 29.17. maisto sandėliavimo patalpose nebuvo užtikrinta švara bei tinkama temperatūra (Pravieniškių PN);
- 29.18. nuteistieji šviežių daržovių (tik šviežių kopūstų salotų) faktiškai gauna tik 9 kartus per mėnesį (abiejose įstaigose);
- 29.19. ne visose nuteistiesiems įrengtose virtuvėse buvo sudarytos tinkamos sąlygos gamintis maistą: trūko maisto ruošimo apdorojimo įrangos, ne visa virtuvėse buvusi įranga buvo techniškai tvarkinga (abiejose įstaigose);
- 29.20. nuteistųjų raštiški kreipimaisi nėra registruojami žurnale tuo momentu, kai šie yra iš jų priimami (Kybartų PN).

V. REKOMENDACIJOS

30. Seimo kontrolierius, atsižvelgdamas į patikrinimo metu nustatytas aplinkybes ir vadovaudamasis LRSKĮ 19 straipsnio 1 dalies 14 punktu, ***Lietuvos Respublikos teisingumo ministrei Mildai Vainiutei*** rekomenduoja:

30.1. imtis priemonių, kad būtų ieškoma galimybių, įvertinus pataisos įstaigų darbuotojų kvalifikaciją ir sudėtingas jų darbo sąlygas, mokėti konkurencingą atlyginimą bei atitinkamus motyvuojančius darbo užmokesčio priedus;

30.2. ieškoti ir imtis papildomų priemonių pataisos įstaigose įrengti daugiau kamerų tipo patalpų.

31. Seimo kontrolierius, atsižvelgdamas į patikrinimo metu nustatytas aplinkybes ir vadovaudamasis LRSKĮ 19 straipsnio 1 dalies 14 punktu, ***Kalėjų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktoriaus pareigas laikinai einančiam Evaldui Gasparavičiui*** rekomenduoja:

31.1. ieškoti ir imtis papildomų priemonių bei būdų, siekiant visuose pataisos namuose užtikrinti normatyvuose nustatytą apsaugos ir priežiūros pareigūnų skaičių ir užpildyti laisvas darbo vietas;

31.2. įvertinti faktinę situaciją (pasikeitusias maisto produktų kainas Lietuvoje) ir apsvarstyti galimybę inicijuoti paros išlaidų vieno kalnomojo maistui pakeitimus;

31.3. peržiūrėti ir pakoreguoti patvirtintus valgiaraščius, kad nuteistieji gautų daugiau įvairesnių sezoninių daržovių.

32. Seimo kontrolierius, atsižvelgdamas į patikrinimo metu nustatytas aplinkybes ir vadovaudamasis LRSKĮ 19 straipsnio 1 dalies 14 punktu, ***Kybartų pataisos namų direktoriaus pareigas laikinai einančiam Virginijui Ruzveltui*** rekomenduoja imtis priemonių užtikrinti, kad:

32.1. higienos patalpos būtų pritaikytos senyvo amžiaus nuteistųjų ir neįgaliųjų specialiesiems poreikiams (dušinėse, prausyklose ir tualetuose būtų įrengti turėklai ir ranktūriai);

32.2. dušinėse, prausyklose ir tualetuose būtų nuolat ir tinkamai palaikoma švara, įrengtas tinkamas vėdinimas, pakeisti apgadinti ir neveikiantys sanitarinių mazgų mechanizmai; įrengti privatumą užtikrinantys tualetų kabinų užraktai;

32.3. visuose lokaliuose sektoriuose gyvenamieji kambariai būtų aprūpinti reikalingu kietuoju inventoriu (drabužių kabyklomis, spintomis) arba sandėliavimo patalpomis, atsižvelgiant į patalpoje ar būryje gyvenančių nuteistųjų skaičių;

32.4. nuteistiesiems būtų sudarytos tinkamos sąlygos džiovinti savo rūbus ir avalynę atskirose džiovyklos patalpose;

32.5. visiems nuteistiesiems būtų išduodamas kokybiškas minkštasis inventorius (rankšluosčiai, pagalvės, čiužiniai);

32.6. prižiūrėtojo iškvietimo sistemos gedimai būtų šalinami operatyviai;

32.7. pareigūnai periodiškai lankytusi visose kamerų tipo patalpų kameroje net ir nesant nuteistųjų kreipimusi, siekiant konstruktyvių, bendravimu bei rūpinimusi, o ne konfrontacija pagrįstų santykių su kaliniais formavimo, jų saugumo bei apsaugos nuo netinkamo elgesio užtikrinimo;

32.8. tarnybinio patikrinimo išvadoje būtų vertinama ir aplinkybė, ar, taikant SP, buvo vadovautasi ir BVK 120 straipsnio 2 dalyje įtvirtintu proporcingumo principu (kad prieš panaudojant prievartos priemones, buvo įvertinta ir atsižvelgta į teisėtvarkos pažeidimo pobūdį, pažeidėjo asmenybę, konkrečias aplinkybes ir situaciją, taip pat pasekmes, kurias galėjo sukelti konkrečios prievartos priemonės panaudojimas);

32.9. pareigūnams būtų nuolat primenama, jog, naudodamas lazda, pareigūnas privalo stengtis kiek įmanoma vengti smūgių į galvą, kaklą ir lytinius organus, taip pat vengti naudoti jėgą ir / arba prievartos priemones, galinčias sukelti pozicinę asfiksiją (kai, priešinant asmeniui, pareigūnai spaudžia krūtinės ląstą, įremia kelius į nugarą, fiksuoja kaklą), siekiant iki minimumo sumažinti kalinamojo asmens sveikatai keliamą pavojų;

32.10. asmens sveikatos priežiūros paslaugos būtų teikiamos laikantis tokių paslaugų veiklą reglamentuojančių teisės aktų reikalavimų: prieš teikiant psichiatro paslaugas įstaiga papildytų turimą licenciją dėl teikiamų asmens sveikatos priežiūros paslaugų; bendrosios praktikos slaugytoja pareigas vykdytų tik pagal savo kompetenciją;

32.11. Sveikatos priežiūros tarnyboje dirbančių darbuotojų skaičius atitiktų Sveikatos priežiūros tarnybų tipiniuose normatyvuose numatytą sveikatos priežiūros specialistų etatų skaičių; visi laisvi etatai būtų užimti;

32.12. asmens sveikatos istorijose būtų sutikimą patvirtinantys įrašai ir parašai dėl sveikatos patikrinimo, gydytojo apžiūros, paskirto gydymo;

32.13. valgykla būtų aprūpinta lėkštėmis antram patiekalui;

32.14. maistas būtų tikrinamas sveikatos priežiūros specialisto prieš išduodant jį nuteistiesiems;

32.15. visose virtuvėlėse būtų sudarytos tinkamos sąlygos gamintis maistą: netrūktų maisto ruošimo / apdorojimo įrangos bei visa virtuvėlėse esanti įranga būtų techniškai tvarkinga;

32.16. nuteistųjų raštiški kreipimaisi būtų registruojami žurnale tuo momentu, kai šie yra iš jų priimami;

33. Seimo kontrolierius, atsižvelgdamas į patikrinimo metu nustatytas aplinkybes ir vadovaudamasis LR SKĮ 19 straipsnio 1 dalies 14 punktu, *Pravieniškųjų pataisos namų-atvirosios kolonijos direktoriui Virginijui Česlevičiui* rekomenduoja imtis priemonių užtikrinti, kad:

33.1. higienos patalpos būtų pritaikytos senyvo amžiaus nuteistųjų ir neįgaliųjų specialiesiems poreikiams (dušinėse, prausyklose ir tualetuose būtų įrengti turėklai ir ranktūriai);

33.2. dušinėse, prausyklose ir tualetuose būtų nuolat ir tinkamai palaikoma švara, įrengtas tinkamas vėdinimas, pakeisti apgadinti ir neveikiantys sanitarinių mazgų mechanizmai; įrengti privatumą užtikrinantys tualetų kabinų užraktai;

33.3. visuose lokaliuose sektoriuose gyvenamieji kambariai būtų aprūpinti reikalingu kietuoju inventoriu (drabužių kabyklomis, spintomis) arba sandėliavimo patalpomis, atsižvelgiant į patalpoje ar būryje gyvenančių nuteistųjų skaičių;

33.4. nuteistiesiems būtų sudarytos tinkamos sąlygos džiovinti savo rūbus ir avalynę atskirose džiovyklos patalpose;

33.5. visiems nuteistiesiems būtų išduodamas kokybiškas minkštasis inventorius (rankšluosčiai, pagalvės, čiužiniai);

33.6. prižiūrėtojo iškvietimo sistemos gedimai būtų šalinami operatyviai;

33.7. pareigūnai periodiškai lankytūsi visose kamerų tipo patalpų kameroje net ir nesant nuteistųjų kreipimūsi. siekiant konstruktyvių, bendravimu bei rūpinimūsi, o ne konfrontacija pagrįstų santykių su kaliniais formavimo, jų saugumo bei apsaugos nuo netinkamo elgesio užtikrinimo;

33.8. tarnybinio patikrinimo išvadoje būtų vertinama ir aplinkybė, ar, taikant SP, buvo vadovautasi ir BVK 120 straipsnio 2 dalyje įtvirtintu proporcingumo principu (kad prieš panaudojant prievartos priemones, buvo įvertinta ir atsižvelgta į teisėtvarkos pažeidimo pobūdį, pažeidėjo asmenybę, konkrečias aplinkybes ir situaciją, taip pat pasekmes, kurias galėjo sukelti konkrečios prievartos priemonės panaudojimas);

33.9. pareigūnams būtų nuolat primenama, jog, naudodamas lazda, pareigūnas privalo stengtis kiek įmanoma vengti smūgių į galvą, kaklą ir lytinius organus, taip pat vengti naudoti jėgą ir / arba prievartos priemones, galinčias sukelti pozicinę asfiksiją (kai, priešinant asmeniui, pareigūnai spaudžia krūtinės ląstą, įremia kelius į nugarą, fiksuoja kaklą), siekiant iki minimumo sumažinti kalinamojo asmens sveikatai keliamą pavojų;

33.10. tvarkos apraše, reglamentuojant surišimo lovos naudojimo tvarką, būtų papildomai numatyta, kiek ilgiausiai gali trukti priemonės taikymas, o tęsti priemonę būtų galima tik gydytojui leidus, taip pat numatyti apsaugos priemonę (kad asmens padėtis visuomet turi būti veidu į viršų, rankomis žemyn, o diržai neturi būti per stipriai suveržti bei leisti saugius rankų bei kojų judesius) bei pareigą atsakingam pareigūnui nuolat tiesiogiai stebėti asmenį (ne tik per vaizdo stebėjimo kamerą priežiūros poste, bet ir tiesiogiai);

33.11. Sveikatos priežiūros tarnyboje dirbančių darbuotojų skaičius atitiktų Sveikatos priežiūros tarnybų tipiniuose normatyvuose numatytą sveikatos priežiūros specialistų etatų skaičių; visi laisvi etatai būtų užimti;

33.12. asmens sveikatos istorijose būtų sutikimą patvirtinantys įrašai ir parašai dėl sveikatos patikrinimo, gydytojo apžiūros, paskirto gydymo;

33.13. maistas būtų tikrinamas sveikatos priežiūros specialisto prieš išduodant jį nuteistiesiems;

33.14. maisto sandėliavimo patalpose būtų užtikrinta švara bei tinkama temperatūra;

33.15. visose virtuvėlėse būtų sudarytos tinkamos sąlygos gamintis maistą: netrūktų maisto ruošimo/apdorojimo įrangos bei visa virtuvėlėse esanti įranga būtų techniškai tvarkinga.

Apie Seimo kontrolieriaus rekomendacijų nagrinėjimo rezultatus (pateikiant rekomendacijų įgyvendinimo priemonių planą) informuoti iki 2017 m. spalio 2 d. Kompetentingos institucijos turi konsultuotis su Seimo kontrolieriumi dėl rekomendacijų įgyvendinimo priemonių.

Seimo kontrolierius, Įstaigos vadovas

Augustinas Normantas